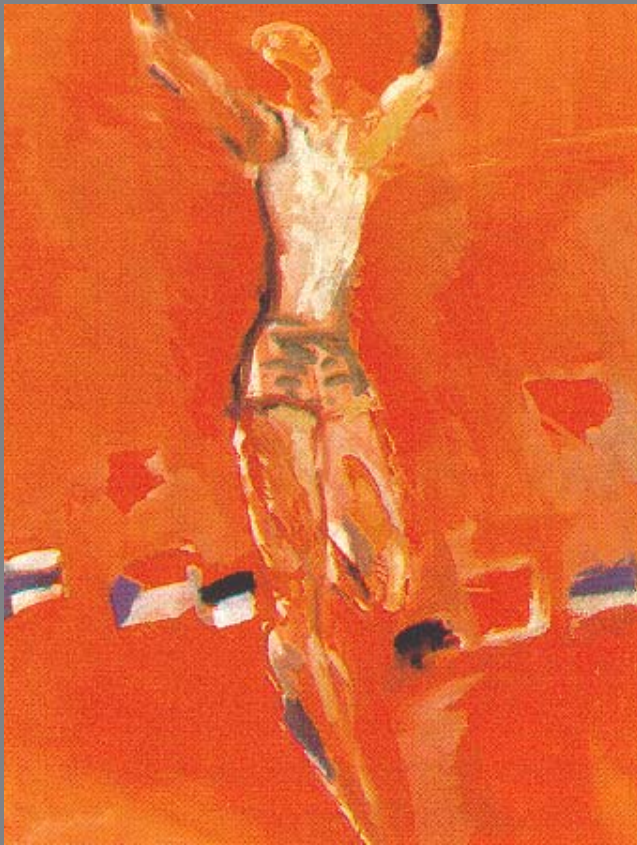

— IDRÆT & ETIK —

Center for Idrætsforskning

Idræt & Etik

IDRÆT & ETIK

© Institut for Idræt, Københavns Universitet

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse eller mangfoldiggørelse af denne bog eller dele af den er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Sat med Baskerville 11/14

Layout og omslagsdesign: Allis Skovbjerg Jepsen

Redaktion: Kurt Jørgensen og Else Trangbæk

Fotos: Preben B. Søborg, dog Polfoto side 56

Forsiden: Sejr. Maleri af Peter Schürpel. Tyskland, 1977

Trykt hos Olesen Offset, Viborg

Printed in Denmark 1998

1. udgave, 1. oplag 1998

Salg og distribution:

Institut for Idræt

Københavns Universitet

Nørre Allé 51

2200 København N

Tlf.: 35 32 08 32

Udgivet med støtte fra Idrættens Forskningsråd

ISBN 87 89361 57 1

Idræt & Etik

**Redigeret af
Kurt Jørgensen
Else Trangbæk**

Center for Idrætsforskning

København 1998

Indholdsfortegnelse

Forord	6
Kropsfilosofi og kropsetik	9
<i>Forskningsleder, dr.phil. & theol. Peter Kemp</i>	
Idrett og verdier i det høymoderne samfunn	23
<i>Professor Gunnar Breivik</i>	
Idræt og etik - set med klinikerens øjne	47
<i>Læge, professor dr. med. Povl Riis</i>	
Sportsjournalistikkens Bermuda-trekant	55
<i>Journalist Poul Albret</i>	

Forord

Center for Idrætsforskning (CIF) ved Københavns Universitet blev oprettet af Undervisningsministeriet i 1991 udfra et ønske om bidrage til at koordinere og initiere forskning, herunder især humanistisk-samfundsvidenskabelig og tværfaglig forskning i relation til idræt. Centret blev fra starten tillagt en tidshorizont på fem år. Efter et års forlængelse blev centret nedlagt pr. 31. august 1997, og dets aktiviteter blev i al væsentlighed overdraget til det nye Institut for Idræt ved Københavns Universitet, som er en fusion af CIF, Danmarks Højskole for Legemsøvelser og Laboratoriet for Humanfysiologi, August Krogh Institutet, Københavns Universitet.

Centret har i sin korte levetid bl.a. gennemført seminarrækker for en bred offentlighed med det formål at lade forskellige erkendelsesområder gå i dialog om væsentlige problemstillinger for idrætten, samfundet og forskningen. Interessen for disse seminarrækker har været betydelig. Således gennemførte centret i foråret 1994 seminarrækken „Kvindeidræt - er der grænser for vækst?“, som siden er blevet fulgt op med forskningsprojekter og offentlig debat om emnet. Ved seminarrækken „Børn og Eliteidræt“ præsenteredes problemer og forsknings-spørgsmål, som CIF tog op i et omfattende strategisk tværfagligt idrætforskningsprogram „Børn og Eliteidræt, som skal gennemføres henover årtusindskiftet. Ligeledes satte CIF i forbindelse med konsensuskonferencen „Grænser for vækst i eliteidrætten“ i august 1996 fokus på væsentlige etiske problemer i forbindelse med eliteidræt. Indlæggene fra såvel „Kvindeidræt - er der grænser for vækst?“, som fra konsensuskonferencen er udgivet i bogform i samarbejde med Danmarks Idræts Forbund.

På baggrund af de omtalte initiativer, som ofte har haft større eller mindre etisk fokusering, fandt CIFs bestyrelse det naturligt, at den sidste seminarrække i foråret 1997 skulle være et forsøg på at indfange nogle af de overordnede refleksioner og visioner om idræt og etik.

Vi har derfor bedt to filosoffer, en læge og en journalist, der alle har været fremme i den generelle etiske og/eller idrætsetiske debat om at bidrage til denne seminarrække.

Bidragene er nu samlet og udgives som centerets sidste publikation. Filosofen og teologen, docent Peter Kemp indleder med artiklen „Kropsfilosofi og kropsetik“, hvor han forsøger en afklaring af hvad en sund og naturlig krop er. Og inddrager i den sammenhæng franske og tyske tænkeres overvejelser over menneskets krop.

I artiklen „Idræt og verdier i det høymoderne samfund“ diskuterer filosofen professor Gunnar Breivik idræt og etik ved særligt at fokusere på spørgsmålet om værdier, og understøtter den teoretiske diskussion med empiriske resultater fra en omfattende norsk befolkningsundersøgelse, der belyser det dynamiske sammenspil mellem idræt og samfund når det angår værdier.

Lægen, professor Povl Riis diskuterer i „Idræt og etik - set med klinikerens øjne „mødesteder“ for idræt og lægelig etik på tre områder: Påvirkning af konkurrenceidrættens resultater ved hjælp af medicinsk viden og teknologi; Biomedicinske forsøg og anden udforskning af idrætsudøvere, samt Idrættens muligheder i social vedligeholdelses-træning og som kriminal præventiv faktor.

Journalisten Poul Albret afslutter rækken med artiklen „Sportsjournalistikkens Bermuda-trekant“, hvor han funderer over de idrætsetiske problemer, der kan være knyttet til relationerne mellem topsport, sponsorer og medier.

Peter Kemp skriver: „Etik er en opfattelse af, hvad der er det gode liv for det hele menneske, som både er krop og ånd, både organisme og selvbevidsthed“.

I denne samling foreligger nogle bud på hvorledes idræt i positiv og negativ mening kan bidrage til det gode liv.

*Kurt Jørgensen, dr.scient.
bestyrelsesformand CIF*

*Else Trangbæk, lic.phil.
centerleder CIF*

Kropsfilosofi og kropsetik

Forskningsleder, dr.phil. & theol. Peter Kemp

Der er god grund til, at moderne idrætsforskning interesserer sig for filosofi. Menneskets forhold til sin egen krop er nemlig blevet et stadig mere centralt emne i nutidig filosofi, og interessen for denne kropsfilosofi er ikke blevet mindre af, at moderne bioteknologi og biomedicin gør indgreb i vores kropslige liv på en måde, som ingen normale mennesker kunne forstille sig blot for 50 år siden.

Spørgsmålet om, hvordan mennesket skal forholde sig til sin krop, har ganske vist altid interesseret mange, og man har beskæftiget sig med, hvordan man skulle udvikle og opretholde en sund krop. Men den moderne bioteknologis muligheder for at gøre indgreb i kroppen med kirurgiske og medicinske eksperimenter, med reagensglasbefrugtning, genterapi, organtransplantationer osv. har gjort vores egen krop til en truet genstand, og mange mennesker spørger, hvor grænsen skal gå for forskernes indgreb i den levende krop og menneskers brug af de nye teknikker til at få børn, få nye organer, blive gentestet, få døds-hjælp osv.

På denne baggrund opstår et behov for en afklaring af, hvad en sund og naturligt aktiv krop er. Sundhedsvidenskaberne har jo ikke så meget interesseret sig for den sunde krop som for den syge, men både idrætsforskning og kropsfilosofi er interesseret i, hvad et normalt godt kropsliv er, fordi begge vil bidrage til at styrke og værne et sådant liv og eventuelt med en praktisk og teoretisk indsigt i kroppens natur bidrage til at genoprette et sådant liv.

Denne interesse undgår ikke at være etisk. Det betyder ikke nødvendigvis, at man er interesseret i at opstille og håndhæve ganske bestemte normer og moralregler. For etik er noget langt mere fundamen-

talt end regler og påbud og forbud. Etik er en opfattelse af, hvad der er det gode liv for det hele menneske, som både er krop og ånd, både organisme og selvbevidsthed. Denne etik indgår nødvendigvis i vores opfattelse af kroppens liv. Dette kan vi ikke tale neutralt om. Når vi beskriver dette liv, har vi også en mening om, hvordan det er et godt liv, og hvad vi skal gøre for at styrke og beskytte det. For den filosofiske overvejelse betyder det, at kropsetikken nødvendigvis også er en kropsetik.

Kroppen i fransk tænkning

Det er ikke mindst fransk tænkning, der har bidraget med de mest interessante og holdbare overvejelser over menneskets krop. Derfor er det ikke tilfældigt, at det netop er Frankrig, der på det bioetiske område, hvor man beskæftiger sig med grænserne for de bioteknologiske og biomedicinske indgreb i kroppens liv, har leveret de mest interessante filosofiske formuleringer til bestemmelse af kroppens retsbeskyttelse.

I en lov om bioetik fra juli 1994 slog man således fast, at „enhver har ret til respekt for sin egen krop“. Denne tanke blev hævdet som en naturlig forlængelse af forsvaret for den enkeltes frihed i de franske menneskerettighedserklæringer fra 1789, hvor det f.eks. i artikel 4 hed: „Friheden består i at retten til at gøre alt det, der ikke skader andre.“ Tanken om ret til respekt for egen krop skulle være en præcision af menneskets ret til frihed; at respektere friheden skulle konkret være respekt for kroppens integritet. Og ved at forsvare denne integritet sætter man en grænse for al teknologisk-videnskabelig behandling af mennesker, dvs. man hævder respekten for menneskets kropslighed.

Interessen for at formulere sig om dette spørgsmål har optaget mange franske politikere. I en grad så man i årene op til 1989 drømte om at kunne proklamere nogle nye menneskerettigheder, der udvidede de gamle fra 1789 med erkæring om respekten for kroppen. Dette kunne man dog ikke blive enige om, og det var først efter flere års diskussion, at regeringen og parlamentet enedes om at vedtage nogle bioetiske regler, der afspejler en grundlæggende bioetisk opfattelse, hvorefter respekt for menneskekroppen (dens „integritet“ eller „urørlighed“) sikrer personens værdighed.

På grundlag af denne kropsetik kræves en persons samtykke forud for ethvert indgreb i kroppen, undtagen i de tilfælde, hvor helbredstil-

standen nødvendiggør et uopsætteligt terapeutisk indgreb, som vedkommende ikke selv kan give sit samtykke til, eller hvor loven giver en særlig tilladelse. Desuden forbyder man salg af organer og produkter fra menneskekroppen, og disse kan ikke være genstand for arveret.

Fransk filosofi er i denne sammenhæng særlig interessant, fordi den langt tilbage i historien har beskæftiget sig med kroppen.

Maine de Biran

Således udformede Maine de Biran (1766-1824) en teori om, at det „intime jeg“ dannes ved anstrengelsen (l’effort) overfor tingene, og at denne kropsanstrengelse som sådan selv er en bevægelsesårsag, der følger sig til tingenes årsagsmæssighed og dermed kan forandre verden. Desuden pegede han på, at ideen om årsag-virkning er hentet fra vores krops forhold til tingene. Vi overfører vores erfaring af den påvirkning, som vi med vores kropsanstrengelser udøver på tingene, til tingene selv, således at vi forstår en tings virkning på en anden ting ud fra denne helt elementære indsigt.

Maurice Blondel

Ca. 80 år senere, i 1893 erklærede en anden fransk filosof, Maurice Blondel (1861-1949) i et stort værk om *Handlingen (L’action)*, at virkeliggørelsen af en beslutning består i, at viljens determination (bestemthed) indgår i tingenes determinisme (årsags-virknings bestemmelse). Dvs. at denne determinisme ikke er absolut, men relativiseres af kroppens indgreb i den. I følge Blondel må mennesket så nødvendigvis vælge en måde at forholde sig til tingene på; det må vælge, hvorledes det vil handle, og hvis det ikke vælger, vælger det alligevel, fordi dets krop umuliggør indifferencen eller undgåelsen af valget. Kroppen kan ikke blot svæve spekulativt over vandene og forholde sig til forskellige handlemuligheder som lige-gyldige, men den må være aktiv deltager i det konkrete liv med andre. Det er da også menneskets kropslige liv, der stadig holder det i ånde; og det kan ikke flygte til rene drømmerier, men må engagere sig med sin krop i de ydre handlinger. Der er således både hos Maine de Biran og hos Maurice Blondel en udfoldelse af ideen om, at msk. er sin krop, og ikke blot har den.

Henri Bergson

Men kroppen er jo ikke kun formidler af handling. Den er også formidler af sansning. Kroppen er det, som både giver os mulighed for at

indvirke på tingene og gribe ind i tingene, og som giver os mulighed for at opfatte former, farver og bevægelser. Denne dobbeltfunktion lagde Henri Bergson (1859-1941) stærk vægt på i sin filosofi, især i hans hovedværk *Matière et mémoire* fra 1896 (oversat til dansk i Bergson, 2. udg. Munksgaard, 1991), hvor han søgte at vise, hvordan handling og sansning forholder sig til hinanden og virker i sammenhæng: Således påviste han, at vores opfattelse af tingene altid er bestemt af, hvad vi kan gøre med dem. Igennem kroppen får vi indtryk af verden i alle dens sanseaspekter, men vi oplever ikke en rent sanset verden, eftersom vi aldrig kun er sansende væsner men også altid er handlende og søger det nyttige. Det betyder, at vores opfattelse af tingene altid bliver bestemt af, hvad vi kan gøre med dem. I kraft af vores krops forhold til tingene ser vi dem aldrig uden de nyttige perspektiver, de har for os. Således rummer vores opfattelse af verden altid skitser til, hvad vi kan gøre. En fodbold er f.eks. ikke bare en rund ting, vi sanser i form og farve, men en ting, vi vil bringe over til en medspiller eller som vi vil søge at få ind i et mål.

Men ikke nok med det. Sansningen er ikke kun struktureret af de handlemuligheder, vi forestiller os, men også af den baggrund eller sammenhæng, som erindringerne udgør. Disse erindringer er de konkrete forestillinger, hvormed vores hukommelse fastholder vores tidligere sansninger og opfattelser, og når de hentes frem fra vores fortid kan de bruges til at belyse vores nutid. Dermed formes og farves det, vi opfatter her og nu, af alle de erindringer, vi forbinder med det. De handlingsperspektiver, vi ser i tingene, er da også i høj grad præget af vores erindringer om, hvad det er muligt at gøre og hvad det kræver at gøre det. Det kalder vi at lære af vores erfaringer.

Således ser vi, at kroppen er det koordinerende centrum for sansning, handling og hukommelse. Derved får den en helt central plads som menneskets virkefelt; kroppen viser sig som centrum i vores aktive virkelighed.

Jean-Paul Sartre

De tre franske filosoffer der her er nævnt er nok den vigtigste baggrund i fransk tænkning for Jean-Paul Sartre (1906-1980). I hans filosofi er det handlingsdimensionen, der træder i forgrunden, især i hovedværket *Væren og Intet* fra 1943. Handlingen betragtes som frigørelse fra det rent tingslige, dvs. fra den rent fysiske lovmæssighed, som må underordne sig udfoldelse af friheden, idet mennesket opfattes som

helt frit til selv at skabe de motiver, der bestemmer dets handling med kroppen, som indenfor en bestemt situations rammer griber ind i tingenes gang. I hans efterladte Etik (et udvalg på dansk er udgivet af Forlaget Rhodos i 1986 og af Det lille Forlag i 1995) skrevet i slutningen af 1940'erne bliver dette til, at den helt gode handling er den, som spontant hjælper den anden til at udfolde sin kropslige frihed, og at en god verden er en verden, hvor enhver frit kan udfolde sig uden at det sker på bekostning af andres frihed.

Maurice Merleau-Ponty

I modsætning til, hvad der sker hos Sartre, hvor sanseligheden træder i baggrunden, er denne sanselighed hovedtemaet hos Sartres jævnaldrende Maurice Merleau-Ponty (1908-1961), der i sit hovedværk, *Sanseopfattelsens fænomenologi (Phénoménologie de la perception)* fra 1946 søger at beskrive den kropslighed, hvorved mennesket er en enhed med verden. Bergson sagde om vores sanseopfattelses forhold til den verden vi oplever, at „vores jeg når lige til stjernerne“, medens Merleau-Ponty siger nogenlunde det samme med bemærkningen: „jeg er selve himlen“. I kroppens sanseopfattelse er jeg nemlig eet med det, jeg opfatter, idet den verden, jeg opfatter gennem sanserne, er en slags forlængelse af min krop. Den er derfor forud for spaltningen mellem subjekt og objekt, dvs. forud for både det subjektive liv i „mit indre“ og det univers, vi danner os en idé om ved objektive og videnskabelige metoder.

Denne idé om vores kropslige sammenhæng med verden, får Merleau-Ponty til at tage afstand fra enhver idé om, at det er min indre tankevirksomhed, som verden udfolder sig ud fra, så nogle filosoffer f.eks. kan finde på at stille det absurde spørgsmål, om vi kan være sikre på, at der eksisterer en omverden. Nej, verden udfolder sig ud fra „min krop“. Og denne „min krop“ („mon corps“) er ikke den rent fysiske krop, som foreligger for vores objektiverende blik, og som biologen beskæftiger sig med og søger indsigt i, men den er den krop, som jeg selv er, og som følgelig kun kan forstås for så vidt jeg selv er den. Når jeg gør denne krop til genstand for refleksion opdager jeg, at den verden, vi lever i, er dens element ligesom vandet er fiskens element. Og jeg indser, at denne kropslige kommunikation med verden går forud for de tanker, jeg gør mig om verden. Sammenhængen med verden er basis for tankerne, ikke omvendt. Deraf følger at en objektiv krop, der blot er set som en fysisk genstand i verden, er noget andet og

mindre end „min krop“. Den fysiske krop er blot en ting på linje med andre ting, ikke min krop, der eksisterer som min væren-i-verden.

Således fremhæver Merleau-Ponty meget stærkere end Sartre, at den menneskelige person har sit fundament i den sansende kropslighed og er uadskillelig fra den. Til gengæld træder handlingen, engagementet, viljen i baggrunden for ham.

Paul Ricœur

En lidt yngre filosof Paul Ricœur (f. 1913) forsøger at lade begge aspekter, sansningen og handlingen, komme til deres ret. Det sker i en kropsfilosofi, der ser menneskets kropslige liv som en „pagt“ mellem det, som jeg vil, og det som jeg ufrivilligt bestemmes af, dvs. mellem det frivillige og det ufrivillige. Han er enig med Merleau-Ponty i, at „min krop“ ikke er en rent objektiv genstand, men det mener han skyldes at den er et forhold mellem viljen og de kropslige behov og processer, der kommer „bag på mig“ og som jeg må affinde mig med eller søge at få det bedste ud af. Derfor kan jeg forholde mig på to måder til min krop: enten som en rent materiel genstand, jeg så vidt muligt søger at få magten over, eller som en formidler af viljen, hvorved kroppen foretager sig det, som jeg vil gøre, dvs. kroppen forstås enten som noget der lader sig manipulere eller som noget, der gør, at jeg kan *ville* noget i verden.

I sit seneste værk *Soi-même comme un autre* fra 1990 viser han, hvordan denne krops- og viljesfilosofi nødvendigvis må forudsættes af enhver etik, der handler om hvordan vi virkeligør det gode liv. Denne etik forudsætter, at der findes personer, der ikke blot er led i fysiske kæder af årsager og virkninger, og ikke blot fungerer teknisk som automater, men handler, dvs. skaber motiverende forestillinger eller ideer for sine aktiviteter og derved bliver i stand til selv at forme sig selv, forholde sig til sig selv og derigennem bestemme (eller være medbestemmende for) hvad de gør. Det er således hos Ricœur den sansende og handlende kropslighed, der gør, at mennesket i modsætning til rent fysiske ting, kan tage ansvar for nogle handlinger og selv tillægges ansvar for sådanne handlinger.

Gennem dette forhold, som mennesket udvikler over for sig selv, får det en personlig identitet. Men denne identitet er af en helt anden art end den identitet, der gør en genstand til den ene og samme genstand. At have identitet betyder at være den samme. Han eller hun er *den samme* tværs igennem alle de forandringer, der sker. På latin har

man to forskellige ord for *det samme*. Det ene angiver ting, der forbliver de samme: en sådan ting er *idem*, og ordet 'identitet' er dannet af dette *idem*. Det andet ord angiver personer, der forbliver de samme: en sådan person kaldes *ipse*. Denne forskel har vi tabt i vores danske sprog: vi har kun eet ord for den samme ting eller den samme person; vi bruger begrebet 'identitet' om dem begge. Men det latinske sprog havde fat i en radikal forskel. Tingene er de samme, når der ikke sker større forskel end at vi stadig kan genkende dem som de samme. Men når en person er den samme er det ikke blot, fordi vi kan genkende ham eller hende, men fordi han eller hun selv gør krav på at være den samme. Og det er også sådan, jeg selv er den samme. Jeg er den samme på samme måde, som jeg opfatter en anden som den samme i forhold til

Henry Moore: Reclining Figure 1936

sig selv. En person må nemlig være bevidst om sig selv som den samme for ikke blot at være *idem*, men *ipse*. Sagt med andre ord: Mennesket har en en livshistorie bag sig og et ansvar for, hvad han eller hun har gjort, i modsætning til en ting, der blot kan foreligge som den samme, uden historie, uden krav om sammenhæng igennem et tidsforløb.

På dette grundlag hviler etikken, siger Ricœur. Respekten for mennesket er respekten for *ipse*, ikke for *idem*. Og det er i kraft af vores

sammenhængende livserfaring, vi har en praktisk visdom til at vejlede os i handlingen. Denne visdom bliver da også mere fundamental end normer og regler.

Således viser Ricœur, at det er menneskesynet, opfattelsen af den menneskelige kropsligheds særlige betydning til forskel fra de blot forhåndenværende ting, der er afgørende for etikken. Ikke blot fordi etikken taler om, hvordan vi virkeliggør det gode liv som kropslige væsener, men også fordi de moralske regler og normer, hvormed vi søger at beskytte dette gode liv, forudsætter, at etikken handler om at tage hensyn til kroppens sårbarhed. Etikken, visionen om det gode kropslige liv, er grundlaget for de grænser, vi sætter for indgreb i denne kropslighed, hvad enten der – som i den klassiske etik – sættes grænser for, hvad man korporligt må gøre over for andre mennesker, eller – som i nutidig etik – også sættes grænser for bioteknologiske og biomedicinske indgreb i kropsligheden.

Emmanuel Lévinas

Den sidste franske filosof, der bør nævnes i denne sammenhæng, regnes af mange i dag for etikeren frem for nogen: det er Emmanuel Lévinas (1906-1995). Også hans filosofi er på en måde en kropsligheds filosofi. Dels i sin beskrivelse af menneskets oplevelse af sig selv, dels i skildringen af menneskets forhold til den anden person.

Oplevelsen af selvet udfoldes af Lévinas i en skildring af *Hjemmet*. Det er en fænomenologisk analyse af sanseligheden, der kan minde om Merleau-Pontys fænomenologi, men alligevel er den meget forskellig derfra. Lévinas beskriver lykken ved at leve af de elementære ting. Det sker ved sansningen, indåndingen, spisningen osv. Her opleves verden på en helt anden måde end f.eks. biologen gør det i forhold til de genstande han eller hun observerer og manipulerer med. Forholdet til tingene er her ikke registrering og kortlægning af dem, men lykken ved at leve af dem og med dem. I denne kropslighed bliver jeg selv til, som den, der oplever mig selv i en helt før-etisk uskyldighed. I denne nydelse af mig selv er jeg absolut for mig selv. Og for så vidt jeg er sammen med andre mennesker, hører de til dette „hjem“, der skaber den hyggelige, „kvindelige“ atmosfære, hvori jeg bor.

Således beskriver Lévinas tilblivelsen af et selv, der endnu ikke er et manipulerende subjekt overfor en givet verden. Hans beskrivelse er „før-subjektiv“ ligesom Merleau-Pontys filosofi er det, men til forskel fra denne taler han om en oprindelig tilblivelse af selvet. Livsnydelsen

er ikke en navnløs sansning, men fra begyndelsen en „indånding“ af det gode liv for mig selv.

Imidlertid har livet i „hjemmet“ for Lévinas endnu ikke en virkelig etisk dimension. Denne opstår først ved mødet med nogen udefra, med den fremmede, med *ansigtet*. Ansigtet er den Andens ansigt, som udtrykker nøgenhed, skrøbelighed og sårbarhed men netop derved også appel og krav. Beskrivelsen af ansigtet er straks normativ. Ansigtet er således den etiske instans for buddet: Du må ikke slå ihjel. Det udtrykker sig i øjets blik og mundens sprog. Det udtrykker en modstand, der ikke er materiel, men „den etiske modstand“. Modstanden ligger i, at min mulighed for at dræbe eller destruere bliver åbenbar og samtidig en mulighed, jeg ikke har ret til at realisere.

Men ansigtet er ikke det fysiske ansigt som blot og bar genstand. En arm af Rodin eller nakken på den, der står foran mig i køen af mennesker, der - f.eks. i et terroristisk regime - søger oplysninger om arresterede familiemedlemmer eller venner, kan være ansigtet. Ansigtet er afsløringen af den andens dødelighed, af ængstelsen for den anden, der i modsætning til den traditionelle eksistentiale angst, der nemt kan ende i en egoistisk selvkreds, grundlægger etikken, der sætter sig i den andens sted.

Således har fransk filosofi på mange måder leveret analyser af kropsligheden til grund for debatten om etik og bioetik i dag. Disse analyser udfolder aspekter af det menneskesyn, som etikken må bygge på, når der skal tages stilling til de konkrete spørgsmål, jeg nævnte i begyndelsen.

Kroppen i tysk tænkning

Immanuel Kant

Hvis vi ser på kroppens filosofihistorie i tysk tænkning i samme tidsrum som jeg har her har undersøgt med hensyn til fransk tænkning, finder vi, at den hos den store oplysningsfilosof Immanuel Kant (1724-1804) dukker op i hans etik, når han skal sige, hvad der er menneskets pligter overfor sig selv og overfor andre. Overfor andre skal vi søge at fremme deres fysiske og psykiske velfærd ved at gøre vel imod dem, medens vi overfor os selv skal værne om vores egen fysiske og kulturelle evner. Det er således forskasteligt at beskadige sin egen krop for slet ikke at tale om at tage livet af sig. Vi skal ikke blot tage vare på

andres kropslighed, men også på vores egen, fordi vi ellers let bliver fristet til sløvhed og manglende engagement i forhold til andre. Etikens mål er min egen fuldkommenhed, og den andens lyksalighed, og begge mål indebærer beskyttelse af den levende krop. Den krop, som skal respekteres i etikken, hører til den levende natur, som Kant skelner fra den rent fysiske natur. Med kroppens følelser af lyst og ulyst indgår vi i en organisk natursammenhæng, som fysik og kemi ikke kan sige noget om, fordi den findes på et højere plan end fysikkens verden, men som vi dog kan få en indsigt i takket være kroppens oplevelse af det levendes skønhed og formålmæssighed. Her hænger den æstetiske sansning og fortolkning af verden således til syvende og sidst nært sammen med den etiske forestilling om det gode liv.

Karl Marx

Men denne sammenhæng går tabt hos de senere tyske filosoffer, der lægger vægt på mennesket som handingsvæsen. Hos G.W.F. Hegel (1770-1831) og hos Karl Marx (1818-1883) spiller det kropslige liv ganske vist en stor rolle, men det er som producerende og arbejdende kraft. Det afgørende hos begge disse filosoffer er, at et menneske har behov for anerkendelse af den indsats det yder som arbejdende og producerende væsen. Denne idé får særlig betydning gennem Marx forfatterskab, fordi han påviser, at pengenes eller kapitalens evne til at vokse hos de enkelte heldige personer, der besidder kapital, ikke er et mysterium ligesom en høne, der lægger guldæg, men skyldes en udnyttelse af nogle arbejderes arbejdskraft. Man betaler disse arbejdere mindre end det, man har fået ud af at bruge deres arbejdskraft, og i den grad mindre, at der bliver en stor profit tilbage, også når kapitalisten og hans salgsgenter har fået løn for at sælge produkterne. Arbejdskraften er menneskets kropslige kraft, der behøver dets „muskel, nerve, hjerne“. Hele Marx' merværditeori er således en kropsfilosofi, og hans kritik af det kapitalistiske system implicerer en etik, der fordømmer udbytningen af arbejderens kropslige kræfter.

Edmund Husserl

Sammenknytningen mellem etik og kropsfilosofi, som vi ser udviklet på vidt forskellige måde hos Kant og Marx, forsvinder i den nyere tyske filosofi i begyndelsen af det 20. århundrede, som man kalder fænomenologien. Etikken, spørgsmålet om det gode liv gøres til noget rent subjektivt, som mennesker til forskellige tider og i forskellige sam-

fund ser forskelligt på, alt efter deres sociale og kulturelle opdragelse. Det afgørende er nu, hvordan verden viser sig (græsk: *phainomai*) og derfor bliver filosofien fænomenologi.

Men det betyder ikke, at kroppens liv spiller en underordnet rolle hos den moderne fænomenologis grundlægger, Edmund Husserl (1859-1938). For Husserl kan verden kun vise sig som et fælles rum, vi alle befinder os i, og en fælles tid, vi alle er delagtige i, ved at hver enkelt med sin krop (tysk: *Leib*) møder andre, der også er „af kød og blod“, således at vi kan forestille os, at verden kan opleves og give mulighed for handling fra andre synsvinkler end vores egen. Vi kan „leve os ind“ i andres kropslige liv og derved danne os en idé om en fælles livsverden. På dette grundlag kan vi så sige noget generelt om verden og afgrænse bestemte fagområder, hvorom vi kan fremsætte nogle almengyldige udsagn, som kan blive indholdet i bestemte fagvidenskaber. Derfor kan Husserl sige, at intersubjektiviteten (det vi kan antage som fælles gennem indlevelse i andres liv) er forudsætningen for videnskaberne.

Men denne intersubjektivitet har kun mening som fælles kropslighed.

Martin Heidegger

Husserls filosofi fik stor betydning for de franske fænomenologer, hvoraf de vigtigste allerede er nævnt: Sartre, Merleau-Ponty og Ricœur. Men han fik også en tysk elev, som blev meget berømt, Martin Heidegger (1889-1976). Han blev berømt ved at gøre fænomenologien til eksistensfilosofi. Fra Husserl hentede han tanken om, at mennesket befinder sig i en umiddelbar livsverden før det anlægger videnskabelige betragtninger over den. Denne tanke forbandt han med den eksistentia-litiske idé fra en danske filosof Søren Kierkegaard (1813-1855) om, at mennesket eksisterer på en anden måde end tingene: Det kan udrette noget og det kan forholde sig til sig selv; det kan materielle ting ikke.

Dette udviklede Heidegger i sit hovedværk *Væren og Tid* fra 1927 gennem en analyse af forskellige være-former. To af disse være-former skildrede han ved at henvise til, hvordan vi bruger hånden på to forskellige måder: vi kan enten opfatte tingene som *for-hånden-værende* (tysk: *vorhanden*), som noget vi kan manipulere med (af latin. manus, hånd og pulso, behandle), dvs. gøre til genstand for håndens beherskelse af det. Det gælder hele den fysisk-kemiske natur, som naturvidenskaben iagttager eller eksperimenterer med, og alle de materialer,

vi bearbejder med maskiner og systemer. Eller vi kan omgås tingene på en sådan måde, at de bliver en forlængelse af vores krop; så er der tale om de ting, der passer *til hånden* (tysk: *zuhanden*).

Nu skulle man tro, at denne anvendelse hos Heidegger af hånden i udtryk, der handler om, hvordan vi forholder os til verden, hang sammen med en idé om kroppens betydning for vores eksistens. Men det er mærkeligt nok ikke tilfældet. Det skyldes sikkert, at det vigtigste for Heidegger ikke er hvordan mennesker handler i verden, men at det besinder sig på, at det eksisterer som *Dasein*, som en *væren her*, der er bevidst om livets korthed og fattet ser sin dødelighed i øjnene. *Dasein* er selve eksistensens væremåde, og det gælder for Heidegger om, at vi ikke i al vores foretagsomhed glemmer denne væremåde. Men samler vores interesse sig om kroppen, fæstner vi opmærksomheden ved noget ydre, en levende organisme, og vi risikerer meget nemt at overse, at *Dasein* er noget mere fundamentalt som „min helt egen eksistens“ bag ved alt et ydre.

Senere i sit liv, i løbet af 60'erne mødtes Heidegger hvert år med en læge og en gruppe lægestuderende. De ville gerne have den store filosof til at fortælle dem, hvordan man skal opfatte kroppen. Er den blot *forhånden-værende* som en simpel ting mellem andre ting, eller er den noget som passer *til hånden*? Vel ingen af delene! For en hånd er kun hånd som en del af en krop, og hvis tingene er „for hånden“ og brugs-tingene „til hånden“, er hånden det, der forholder sig til tingene, men ikke eet med en sådan ting. Er den så „min helt egen eksistens“? Hertil sagde Heidegger i diskussionen med de lægestuderende, at dette problem hørte til de vanskeligste spørgsmål overhovedet, og at han ikke kunne svare på det. Ved at fokusere på kroppen ser man i følge Heidegger sin egen krop fra den andens synspunkt, som en fysisk genstand i rummet, og så reducerer man den til noget *forhåndenværende*, der kan manipuleres. Men hvis den blot er noget sådant, er det uforståeligt, hvordan den kan være i centrum for den verden, der åbner sig omkring den og ud fra den. Den må derfor være noget helt andet, og det har Heidegger ikke noget ord for.

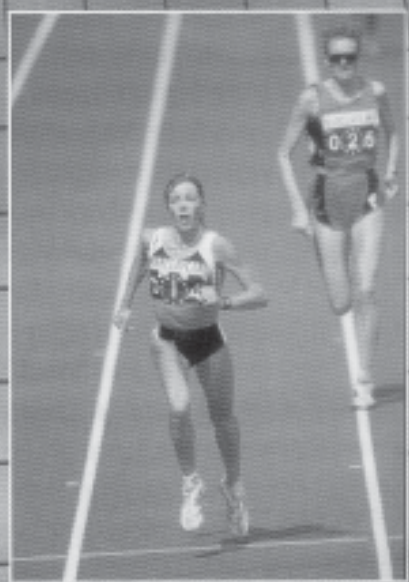
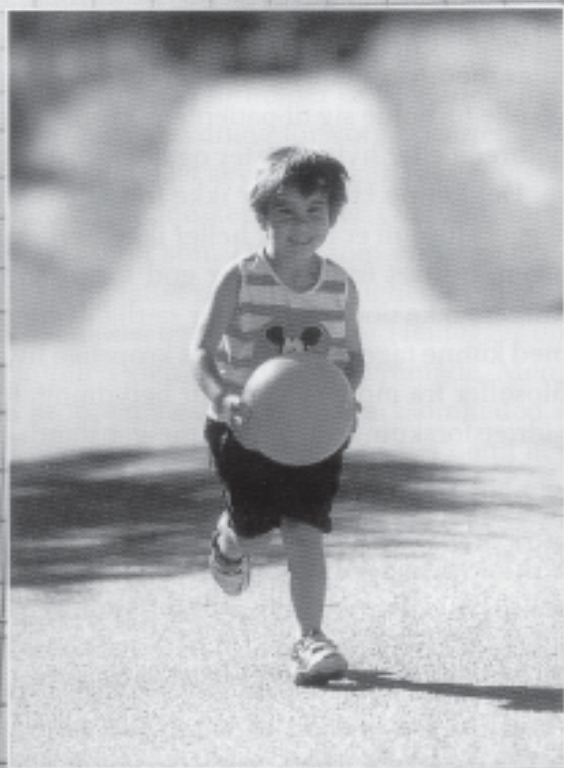
Heideggers syn på kroppen eller snarere mangel på syn på kroppen til trods for at *hånden* spiller en central rolle i hans filosofi er interessant for en moderne kropsfilosofi, fordi denne tænkning illustrerer, hvordan det moderne menneske, der er blevet tekniker og omgås tingene som forlængelser og udvidelser af kroppen, enten helt opluges af tingene og glemmer at det er en krop, eller (som Heidegger selv gjorde)

opfatter sig selv som ren eksistens, eller (som andre har gjort) som ren ånd, ren tanke, ren beregning osv.

Denne kropsglemsel bliver særlig katastrofal, når vi tænker på forholdet til det andet menneskes krop. De lægestuderende, som Heidegger mødtes med, var naturligvis interesseret i at høre noget om, hvordan de skulle forholde sig til patientens krop, til den syge krop, som de skulle helbrede eller hvis smerter og lidelser de i hvert fald skulle søge at lindre. Det kunne Heidegger ikke fortælle dem noget om.

Heideggers filosofi er derfor heller ikke særlig anvendelig for idrætsforskningen, bortset fra at den er god for os som eksempel på, at vi som teknikere ikke nødvendigvis er særlig dygtige til at have blik for og dermed kunne tage vare på vores kropslige liv. Derimod har mange andre filosoffer fra moderne tid stor betydning for at forstå den krop, som er idrætsforskningens fornemme genstand.

*Peter Kemp er forskningsleder, dr. phil & theol.
og arbejder på Center for Etik og Ret i Natur og Samfund.*

Idrett og verdier i det høymoderne samfunn

Professor Gunnar Breivik

Innledning

I dette bidraget skal jeg diskutere idrett og etikk ved særlig å fokusere på spørsmålet om verdier. Jeg vil bruke både filosofiske og sosiologiske redskaper og gjøre bruk av empiriske resultater. Jeg håper denne tverrvitenskapelige tilnærming kan kaste lys over noen av de teoretiske og empiriske problemene som er knyttet til idrettens etikk. Jeg skal først gjøre rede for noen av de grunnleggende distinksjoner og skissere filosofiske hovedoppfatninger. I den siste delen skal jeg gjøre bruk av empiriske resultater fra en stor norsk undersøkelse som kan brukes til å belyse det dynamiske samspill mellom idretten og samfunnet når det gjelder verdier. Jeg skal her presentere mitt eget syn på noen hovedtrekk i idrettens utvikling frem til dagens situasjon.

Helt fra starten i forrige århundre var idrett et fenomen man mente var gjennomsyret av verdier (McIntosh, 1980). I tillegg til idrettens egne spesifikke verdier mente man at idretten skulle fremme og forsterke visse sosiale verdier. Men hva kan vi egentlig vente av idretten? Er idretten, som Platon tenkte 400 år før Kristus, et verdifullt oppdragelsesredskap som kan gi ungdommen de rette verdier og holdninger? Eller bør vi heller være mer pragmatiske og ikke vente så mye? Er idrett ikke noe særlig spesiell når det gjelder verdier, men snarere et fenomen som avbilder og avspeiler andre samfunnsfenomener? I så fall bør vi ikke vente så mye av idretten, hverken at den er bedre eller verre enn andre fenomener i samfunnet.

Verdier – 3 ulike syn

Det finnes grovt sett tre ulike syn på verdier og deres forankring i virkeligheten

1. Det platonske, idealistiske syn som hevder at det finnes objektive og evige verdier som aldri forandres. Individuer eller samfunn er i varierende grad i stand til å koble seg til de evige verdier og uttrykke dem i vår verden. En versjon av dette synet i senere tid er Poppers idé om at sentrale filosofiske og vitenskapelige problemer og deres mulige løsninger allerede foreligger som objektive realiteter, som venter på at vi skal finne dem (Popper & Eccles, 1977). Denne verden nummer 3 må holdes adskilt fra den rent fysiske verden, “verden 1”, og verden av opplevelser, følelser og tenkning, “verden 2”.
2. Et annet syn betrakter verdier som historiske, kulturelle og relative. Verdier er avhengig av og uttrykker det Berger og Luckman kaller “den sosiale konstruksjon av virkeligheten” (Berger & Luckmann, 1987). Verdier er ikke uavhengige og evige men relative og skapt av menneskelig interaksjon i historiske samfunn.
3. Det tredje syn er mer lik det andre enn det første. Det understreker imidlertid den subjektive og individuelle karakter som verdier kan ha. Verdier er rett og slett uttrykk for individuelle subjektive preferanser. Den såkalte “metodologiske individualisme” hevder at all menneskelig handling kan forklares ved beslutninger og adferd av individuelle aktører (Nozick, 1997)

I idretten, og særlig innen idrettspedagogikken, dominerte det første syn i lang tid, kanskje opp mot 1960-årene. Nyere studier innen idrettsvitenskapelige disipliner har tatt utgangspunkt i det andre hovedsynet. Det har vært overraskende få forsvarere av det tredje synet. Noen nyere studier av avvik i idrett, for eksempel preferanser for doping, har imidlertid brukt den tredje tilnærmingen (Breivik, 1987,1992; Eassom, 1995).

Etiske teorier – 3 paradigmer

Verdier er viktige deler av etiske teorier. La meg skissere tre forskjellige paradigmer som diskuteres av filosofer i dag (Johansen, 1994):

1. Norm-baserte eller deontologiske teorier påstår at det finnes visse objektive normer som forteller oss hva som er rett og galt.

2. Nytte-baserte teorier fokuserte i tidlige versjoner på lyst eller lykke og forsøkte å maksimere den totale eller gjennomsnittlige lykke for individer eller samfunn. I nyere beslutningsteorier sier man at en aktør bør "maksimere sin subjektivt forventede nytte". I begrepet nytte, som kan erstattes av preferanse-tilfredsstillelse, kan man inkludere en persons totale velferd, moralske hensyn osv.
3. Dydsetikk eller personlighetsetikk hevder at målet er å utvikle menneskers moralske karakter i overensstemmelse med visse etiske standarder eller idealer (mot, generøsitet, rettferdighet o.l.) Klassiske greske teorier har i nyere tid blitt videreutviklet i en retning hvor man tar hensyn til samfunnets interaksjon og kommunikasjon og der normer baseres på den enighet og legitimitet som skapes gjennom slik samhandling (Rawls, 1971, Habermas, 1983).

I idrettsfilosofien, og også i mye av den idrettslige praksis, har norm-baserte teorier spilt en stor rolle (Osterhoudt, 1991). Det var visse objektive normer som ikke måtte overskrides. Også det moralske ideal var viktig. Engelsk idrett i forrige århundre målbar på mange måter dyds-etikken. Idrett skulle dyrke frem den moralske karakter i utøverne (McIntosh, 1980). Nå er dydsetikken på fremmarsj igjen, men i ny form og kanskje i teorien mer enn i praksis. Nytte-etiske teorier har spilt liten rolle i idrettsvitenskapene, i idrettsfilosofien og kanskje særlig i idrettens ideologi. Man skulle ikke kalkulere nytte og hensiktsmessighet når man tok avgjørelser. Imidlertid har den idrettslige praksis både på og utenfor banen, nok vært sterkt preget av nyttevurderinger. Også innen idrettsvitenskapene bruker man i økende grad utilitaristiske modeller for å forklare adferd, for eksempel doping (Breivik, 1987, 1992).

Fra modernitet til postmodernitet

Debatten omkring postmodernisme har vært sentral utenfor idretten og har etterhvert havnet midt inn i idretten. Jeg skal ikke gå inn i debatten her men kunne nevne noen av dens implikasjoner og forbindelseslinjer til etikken. Sterkt forenklet kan man si at endringen fra modernisme til postmodernisme, eller fra moderniteten til postmoderniteten, tilkjenner en overgang fra rasjonalitet til forståelse, fra det universelle til det lokale og relative, fra vitenskap til et mangfold av diskurser, fra ideen om fremskritt til ideen om variasjon og kompleks-

tet i livsformer, fra ideen om en velordnet, strukturert verden til en mer kompleks eller kaotisk verden (Harvey, 1991). For idretten innebærer en slik dreining at troen på den ene idretten, med en felles ideologisk forankring, må oppgis definitivt til fordel for en oppfatning som ser idretten som et konglomerat av grener, former, ideologier og verdier. Idrettens ulike grener avspeiler ulike subkulturer, ulike diskurser, ulike livsformer, som likner på hverandre som en Wittgensteinsk begrepsfamilie (Donnelly, 1993). Også innen etikken vil den nye dydsetiske diskursetikk kunne fange opp denne dreining ved at man nettopp prøver å forstå de ulike idrettsgreners ethos ut fra deres historiske og sosiale egenart og ikke ut fra en på forhånd definert ahistorisk betraktning av idrettens felles verdier. Den platoniserende idrettsetikk har forlenget mistet grepet. Spørsmålet er om den olympiske bevegelse og dens idé grunnlag er et slags platoniserende spøkelse som henger igjen. Men hvorfor har dette spøkelset så stor makt?

Idrettsfilosofiske tendenser

Idrettsfilosofien som akademisk disiplin har siden starten vært dominert av amerikanere. Amerikansk filosofi har vært fokusert på analytiske, formale problemer. Filosofien har vært tilbaketrukket, respektable og innskrenket til campus-livet. Filosofene har i liten grad tatt del i de samfunnsmessige debatter (Borradori, 1994). Dette er forskjellig fra Europa hvor filosofien i sitt innhold, og filosofene i sin adferd og praksis, på en helt annen måte har vært en del av den intellektuelle og samfunnsmessige debatt. De amerikanske idrettsfilosofene har hatt problemer med å komme på banen i de idrettsrelevante debatter. Med et øket tilslag av europeiske idrettsfilosofier er det grunn til å tro at dette vil endre seg. Idrettsfilosofien kan komme med viktige bidrag til den offentlige idretts- og samfunnsdebatt. La meg peke på noen av de forandringer vi ser konturene av:

1. Vi har sett en økende kritikk av den såkalte "hegemoniske idrett", av ideen om en universell idrettslig rasjonalitet slik dette har vært uttrykt både i engelsk sport i forrige århundre og i den olympiske idretten. Kritikken av den offisielle idrettsideologien har særlig vært sterk i Storbritannia og i Kanada (Gruneau, 1983, Hargreaves, 1986).
2. Det ser ut som vi beveger oss vekk fra den analytiske dominans og mer i retning av øket europeiske innflytelse. Hermeneutiske, prag-

matiske og til og med postmoderne strømninger blir sterkere (Roberts, 1995)

3. Navn som Habermas, Rorty, Foucault, Derrida, Goodman, Rawls dukker stadig oftere opp idrettsfilosofiske debatter (se Morgan, 1994).
4. Ethos i idretten søkes ikke lenger i en olympisk himmel men lokaliseres i dynamisk, skiftende sosiale og kulturelle kontekster der idealer og normer utvikles, bearbeides, diskuteres, slipes og forankres. (Se Dunning, Maguire and Pearton, 1993).

Verdier i idrett

Vi har nå sett på noen av de generelle problemene i filosofi og idrettsfilosofi. La oss nå fokusere på verdier i idrett og de grunnleggende problemer der. Men la oss først se på det viktige skille mellom interne og eksterne verdier.

- Interne verdier - “intrinsic values” betegner det som er verdifullt i seg selv, knyttet til fenomenet på en intern måte. Man kaller det i overensstemmelse med den greske filosofiske tradisjon “det som har mål i seg selv”, det autoteliske.
- Eksterne verdier - “extrinsic values”, betegner det som er verdifullt som middel til å nå andre mål, det eksternt gode. Det kalles også det heteroteliske, “det som har sitt mål i noe annet”.

Må de interne verdiene være bevisste? Ikke slik jeg ser det. Jeg kan utøve en sport på høyt ferdighetsnivå og en bestemt deløvelse, min serve i tennis for eksempel, har intern verdi. Den foreligger som en slags “Gestalt” som noe faktisk verdifullt. Den oppleves i noen grad av meg, men varierende bevisst, men med mulighet til å bli mer bevisst.

De eksterne verdier er knyttet til den enkelte utøver som kan bruke en spesifikk idrett for bestemte formål, for eksempel for å gå ned i vekt. Men en idrett og dens utøvere, kan også i noen grad bli “brukt” av “Staten”, av “Markedet”, for eksterne formål, for eksempel for å bedre folkehelsen eller tjene penger.

Mens interne verdier er knyttet på en unik måte til en bestemt idrettslig praksis, er eksterne verdier ikke unike. Ulike idrettsgrener kan hjelpe meg til å gå ned i vekt. Ulike idretter kan brukes for å bedre folkehelsen. Mitt syn på interne verdier i idrett medfører at jeg ser interne verdier bygget inn i en idrett slik at gledesopplevelser i fotball er anner-

ledes enn gledesopplevelser i tennis. Fotballgleder og tennisgleder er forskjellige. De er ulike Gestalter. Dette er fordi følelser ikke kun er formløse kvanta av lyst eller smerte, men er knyttet til kognisjoner, til tanker og strukturelle elementer til helheter (Næss, 1990).

Jeg tror kanskje det i tillegg til de gren-spesifikke interne verdier finnes noen som er felles for all idrett. Men disse er knyttet til selve det å konkurrere under like betingelser som er et sentralt trekk i idrett, det vil si til konkurranseidretten.

Har idretten innebygde verdier? Engelsk idrett som eksempel

I idretten finner man ulike innebygde eller interne verdier. De er av ulike slag. Noen av dem er moralske, men langt fra alle. Motorisk ferdighet av en viss type kan være svært verdifullt, ha høy verdi på ulik vis, men har lite å gjøre med moral. Det unike ved den engelske idretten slik den ble utviklet i forrige århundre, var forestillingen om at idrett er bærer av visse moralske verdier. Da engelsk idrett ble utbredt i det engelske imperiet og også til en rekke land utenfor imperiet, heftet denne ideen om idrettens innebygde moralske verdier ved (Mangan, 1986; McIntosh, 1980). Den olympiske idrett prøver å videreføre dette gjennom sin ideologi, sine symboler og ritualer. Men den idrettslige praksis knyttet til de olympiske leker viser ikke lenger overdreven nær sammenheng mellom idrett og innebygde moralverdier. Den olympiske ideologi blir lett et fenniss, løsrevet fra praktisk handling. I den engelske idretten var praksis nærmere vevet sammen med verdier, i hvert fall for en stund. Hvilke verdier dreier det seg om? La meg gi noen eksempler. La meg først si at det fantes andre verdier enn disse og verdiene varierte noe fra idrett til idrett og med tid og sted (Holt, 1989):

- Honesty - ærlighet overfor dommer og opponenten
- Loyalty - lojalitet overfor laget og kameratene
- Fair play - la rettferdighet og likhet råde, gi alle den samme sjansen til å yte sitt beste
- Endurance - evne og vilje til å holde ut
- Pain tolerance - tål smerte, ikke spill teater
- Generosity - vær generøs og hjelp motstanderen til å yte sitt beste

Det siste punktet om generøsitet er omtrent forsvunnet. Det dreier seg i dagens idrett, særlig på toppnivå, om å skaffe seg fordeler som de andre ikke har. Generøsitetsprinsippet ble underbygget av tanken om at like viktig som seiren er den gode og jevne konkurransen, den velspilte kamp. Måten du vinner på inngår i selve resultatet og kan ikke løsrives fra det. En seier er ikke bare en seier, en sluttstrek, men bærer i seg prosessen som leder frem til resultatet. Det er som i matematikk og regning. Det er ikke nok å ha riktig svar, du må ha kommet frem til det på den rette måten, ifølge reglene.

Idrett ble brukt til karakterdannelse og dersom man hadde en innebygget moral visste man også hvordan man skulle ta rette avgjørelser. I overklassens fotballspill, blant “the gentlemen players”, hadde man til å begynne med ingen dommer. Fikk man et spark på leggen kunne man gi et tilsvarende tilbake, “shake hands”, og ferdig med det. Det var en fornærmelse å anta at voksne mennesker trengte dommere for å passe på seg. Dommere hadde lenge en usikker status. Så sent som i 1930-årene skal kapteinen på West Bromwich ha vist dommeren av banen fordi han ikke holdt høy nok standard.

Innebygde verdier i idretten i dag. Noen eksempler

Hvis vi ser på idretten i dag har vi da en kanon, et sett av verdier, som vi tenker oss innebygget i idretten, knyttet uløselig til den? La oss se på hva en del ledende idrettsfilosofier betrakter som sentrale innebygde verdier i idrett (se Kretchmar, 1994):

- Knowledge, moral values, self-expression (Arnold)
- Harmony, intuitive knowledge (Herrigel)
- Play, freedom, individuality (Morgan)
- Challenge, uncertainty (Suits)
- Expression, beauty, art (Wertz)
- Ethics, moderation, professionalism (Zeigler)

Vi ser at verdiene er svært ulike. Noen av dem er etiske, andre estetiske, atter andre er epistemologiske. Noen er knyttet til konkurransesituasjonen, andre til den idrettslige praksis. Verdiene er åpenbart på ulik vis knyttet til ulike idretter. Estetiske verdier er naturlig nok nær knyttet til idretter med estetisk preg. Herrigel som arbeidet med østlige idretter generaliserer ut fra sin erfaring med disse idretter. Har-

moni og intuitiv kunnskap blir viktig. Noen av verdiene knytter seg lett til individuelle idretter, for eksempel Morgan's "Play, freedom, individuality", mens andre passer vel så bra på lagidretter, som Suits' verdier "challenge, uncertainty", uten at det individuelle er utelukket. Mange av verdiene kan sies å supplere hverandre, være komplementære, mens det mellom andre er en viss spenning, for eksempel "harmony" versus "challenge".

Er det et problem at de ledende idrettsfilosofier kommer frem til ulike grunnverdier, ulike interne verdier i idretten? Skyldes dette at idrettsfilosofien er en relativt ung disiplin, og at det etterhvert vil bli en konvergens mot et bestemt sett av interne verdier, en slags kanon av verdier? I generell filosofi, der man har holdt på i over to tusen år, er det fremdeles rivaliserende oppfatninger, ulike paradigmer og langt fra konsensus. Er konsensus overhodet ønskelig?

Alternativt kan man hevde at idretten i seg selv er et mangfoldig fenomen, uten enhet. De ulike idrettsgrener likner på hverandre, men har ingen gjennomgående fellestrekk. Det er som med medlemmene i en familie. Noen er like i hårfarge og øyefarge, andre i kroppsbygning, atter andre i måten å gå på eller le på osv. En slik "wittgensteinsk" idrettsfamilie vil fremelske ulike interne verdier og særtrekk. Et slik perspektiv vil øke sansen for mangfoldet av verdier i idrett.

Interne og eksterne verdier i idrett. Eksempelet Kretchmar

Enkelte mennesker er ordentlige og prøver å rydde opp i ting. Scott Kretchmar har i sin bok om praktisk idrettsfilosofi gitt en liste på fire interne verdier (intrinsic values) og et tilhørende sett av eksterne verdier (extrinsic values) (Kretchmar, 1994). Kretchmar finner at de samme verdier som er interne, også fungerer som eksterne verdier. Ting kan være gode i seg selv men også for å nå andre mål. Kretchmars fire verdier er:

- Velbehag ("pleasure"), som dels er knyttet til selve idretten, slik den skjer her og nå ("intrinsic value"), og dels til idretten i form av gode virkninger som bedre helse og livskvalitet på lang sikt ("extrinsic value")
- Motorisk ferdighet - verdien av dyktighet og mestring her og nå, og dernest som forbedring av ferdigheter på lengre sikt
- Fitness - følelsen av kroppens "letthet", av styrke og utholdenhet her og nå, som i sin tur åpner for andre prestasjoner og gleder i fremtiden

- Kunnskap - knyttet til innsikten i idrettslige ferdigheter, “know how”, og til kunnskap om idrett, “knowing that”, som i sin tur gir grunnlag for mer innsiktsfull idrettspraksis i fremtiden.

Det elegante ved Kretchmar’s løsning er at han bruker det samme sett av verdier som sentrale både internt og eksternt. Man kunne ellers tenke seg at de verdier som er sentrale internt ikke spiller noen rolle eksternt. Og sentrale instrumentelle verdier kan kobles til varierende interne verdier. Hos Kretchmar er det logisk samordning og enkelhet.

Jeg er ikke sikker på om Kretchmar har plukket ut de fire rette interne verdier. Og koblingene til det samme sett av eksterne verdier kan virke noe krampaktig. Men er det så viktig? Kanskje har ikke idretten et sett av fiks ferdige verdier som for alltid er knyttet til den. Ser vi på idretten slik den utvikler seg i den historiske og samfunnsmessige kontekst så vil den fremtre i varierende sosiale, kulturelle og historiske konfigurasjoner. I denne sammenheng er jeg nominalist og tilhenger av en mer induktiv tilnærming som studerer interne og eksterne verdier knyttet til spesifikke idretter og praksiser i spesifikke sosiokulturelle kontekster. La oss se på problemet om idrettens verdier i et slik perspektiv, i lys av en dynamisk kontekst.

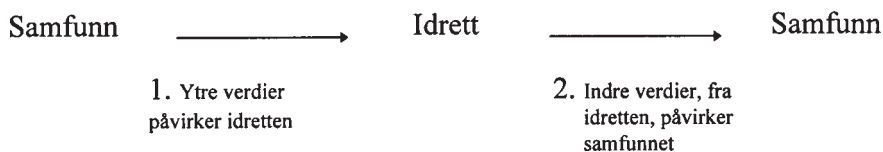
Idretten og samfunnet

La oss kalle verdiene relatert til en idrett for “indre verdier”. Jeg tenker meg at både interne verdier og eksterne verdier kan være “indre” i denne forstand. Ferdigheten jeg utvikler i tennis er verdifull her og nå og også med tanke på bedre ferdighet i fremtiden. Det holder seg innenfor tennis. Men hvis tennisferdigheten også har virkninger utenfor tennis, hvis de moralske kvaliteter jeg har utviklet i tennis flyter ut i livet mitt på jobben og hjelper meg der, så har en idrettslig praksis influert andre samfunnsmessige praksiser. På den annen side kan også ferdigheter eller moralske kvaliteter utviklet utenfor en idrett flyte inn i den og påvirke dens utforming (McPherson, Curtis and Loy, 1989).

Det betyr at vi har to prosesser. Siden idretten ikke er noen øy men en del av et samfunn, et lokalt, nasjonalt og internasjonalt fellesskap så blir det en toveis flyt som vi må adskille slik:

1. Samfunnet og dens verdier påvirker idretten - på gode og dårlige måter. Idrett influeres av ytre verdier

2. Idretten og dens verdier påvirker samfunnet på gode og dårlige måter. Idretten og dens verdier påvirker samfunnet. For eksempel kan ordningen av konkurranser i idrett påvirke måten konkurranser organiseres på i det øvrige samfunn.

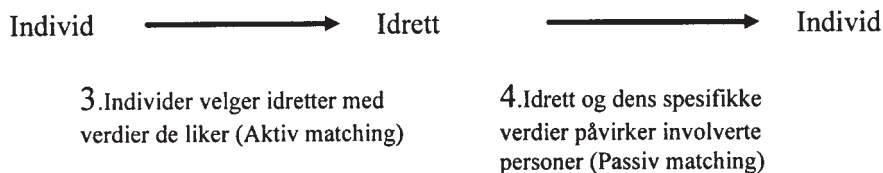
Figur 1. Dialektikken mellom idrett og samfunn (Dialektikk 1)

Individet og idretten

Dialektikken mellom idrett og samfunn representerer en dialektikk nummer 1. Hvis vi går et nivå ned finner vi en dialektikk som er kanskje enda sterkere og mer viktig, nemlig den mellom den enkelte og idretten. Også her kan vi skjelve mellom to prosesser (Buss, 1988):

1. Individet velger idretter som har verdier som er viktige for dem. Personer søker omgivelser som matcher deres behov. Vi kan kalle dette den aktive matching mellom person og omgivelser.
2. En idrett og dens spesifikke verdier influerer og påvirker de personer som er involvert. Personer formes og skapes av sine omgivelser. Vi kan kalle dette den passive matching mellom person og omgivelser.

Dette betyr at individer med sin egenart, sine behov og verdier aktivt er med på utformingen av idretter. Tydeligst kan vi se dette i starten av idretters utforming eller i spesielle subkulturer. Men prosessen pågår umerkelig i all idrett. For det andre betyr det at individer påvirkes av idretten de er med, de slipes, dannes, påvirkes. Omfanget av påvirkning avhenger av deres egen motagelighet og idrettens styrke som verdiformidler.

Figur 2. Dialektikken mellom individ og idrett (dialektikk 2)

Et dynamisk syn

De to dialektikkene og den aktive og passive matching mellom individ og omgivelser gir et syn på idretten i samfunnet som kan uttrykkes i tre påstander:

1. Idretter er integrert i historiske samfunn med visse praksiser og verdier
2. Ulike idretter trekker til seg og former/blir formet av bestemte individer og bygger ulike kulturer eller subkulturer i samfunnet.
3. Det finnes forskjeller i idrettsethos mellom ulike idretter men kanskje også noen felles elementer som har å gjøre med visse fellestrekk i selve den idrettslige praksis (konkurransesituasjonen).

Empirisk testing av modellen. Norsk Monitor

Det dynamiske syn på idrett som er skissert i det foregående innebærer en dynamisk modell av idretten i samfunnet. Modellen er ikke spesifisert mer enn i grove trekk. Vi skal likevel i det følgende vise resultater fra en empirisk undersøkelse som kan gi svar på om visse generelle trekk ved det syn jeg har skissert bekreftes eller avkreftes.

Norsk Monitor er en undersøkelse som har vært gjennomført hvert annet år siden 1985 på et landsrepresentativt utvalg av den norske befolkningen over 15 år. Undersøkelsen omfatter sosiodemografiske data, holdninger til en rekke samfunnssaker, og dessuten stillingtagen til ca. 60 verdier som representerer både personlige, interpersonale og samfunnsmessige verdier. Dessuten inneholder undersøkelsen en rekke adferdsvariabler som muliggjør at man kan teste hypoteser om sammenhenger mellom sosiodemografisk bakgrunn, holdninger/verdier og adferd (Hellevik, 1996). I undersøkelsen har vi inne spørsmål om fysisk aktivitet og idrett, først bare om aktivitetstype og intensitet i involvering, men fra 1989 også om motiver, organisering, nivå (Breivik, 1996).

De 60 verdiene i Norsk Monitor, hvorav en betydelig gruppe verdier forefinnes i liknende undersøkelser i andre land, ordnes gjennom faktoranalyse langs tre hovedakser. Vi skal konsentrere oss om de to viktigste som ordner verdiene langs en vertikal akse som skiller mellom moderne verdier og tradisjonelle verdier, og en horisontal akse som skiller mellom idealistiske og materialistiske verdier. Denne grunnleggende strukturen har holdt seg bemerkelsesverdig stabil fra 1985 til i dag. Visse verdier endrer plass, oppslutningen om enkeltverdier svin-

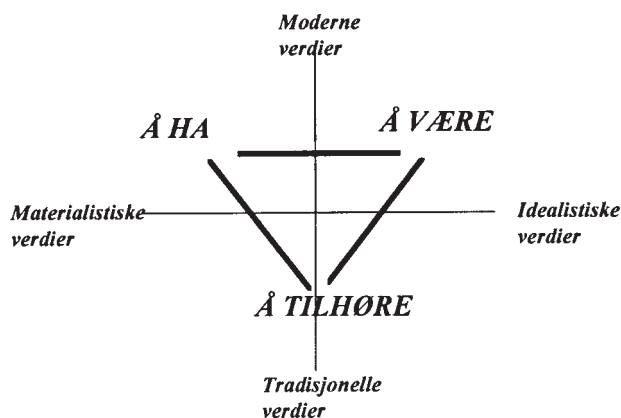
ger, befolkningens tyngdepunkt flytter seg litt, men selve hovedmønsteret mellom verdiene holder seg temmelig konstant. Dette betyr at vi her snakker om en temmelig dyp eller grunnleggende verdistruktur i det moderne samfunn. Hvordan kan vi begrunne den filosofisk?

Tre grunnleggende menneskelige væremåter: Å være, å ha, å tilhøre

Gabriel Marcel gjorde en distinksjon mellom “å være” og “å ha” (Marcel, 1965). Noen mennesker definerer seg selv gjennom hva de “har”, andre gjennom hva de “er”. Og vi kunne føye til en tredje gruppe som primært definerer seg gjennom “å tilhøre”. De som i Norsk Monitor-kartet hører hjemme i den moderne og materialistiske kvadranten definerer seg primært gjennom det de har; de beste, de korrekte, de riktige, de dyre, de sjeldne, de behagelige. De moderne idealistene definerer seg selv gjennom det å være; realisere seg selv, uttrykke seg selv, utvikle seg selv. De tradisjonelle, både materialister og idealister, definerer seg gjennom det å tilhøre noe, en større gruppe, et parti, en kirke, en nasjon, et større fellesskap. De enkeltverdiene vi finner i Norsk Monitor er av tre hovedtyper:

- Personlige verdier som selvrealisering, hedonisme, egoisme
- Interpersonale verdier som likhet, altruisme
- Samfunnsverdier som teknologi, natur

Vi finner alle tre verditypene i alle fire kvadranter.

Figur 3. Norsk Monitor. De grunnleggende aksene og de filosofiske grunddistinksjoner

De fire kvadranter

De moderne materialistene har verdier som: risiko, lovforakt, forbruk, frigjorthet, spontanitet, ikke-religiøs, anti-helse, status, hedonisme, materialisme, egoisme, ulikhet.

De moderne idealistene definerer seg gjennom verdier som: følelser, antiautoritet, urban, toleranse, likestilling, teknologi, nyhet, individualitet, ikke-patriotisme, polysensualisme, miljøvern, offentlig, likhet, altruisme, selvrealisering.

De tradisjonelle idealister definerer seg gjennom: nærhet, anti-status, anti-materialisme, religion, helse, nøysomhet, rigiditet, puritanisme, lovrespekt, sparing.

De tradisjonelle materialister definerer seg gjennom verdier som: ikke selvrealisering, avstand, industrivekst, privat, anti-teknologi, tradisjonelle kjønnsroller, tradisjon, patriotisme, konformitet, autoritet, intoleranse, rural, trygghet, fornuft.

Mens unge mennesker gjennomgående er moderne i sin verdiorientering er eldre mennesker tradisjonelle og de middelaldrende befinner seg midt i kartet. Kvinner i alle aldersgrupper er mer idealistiske enn menn. De med lav økonomisk kapital befinner seg i den tradisjonelle, materialistiske kvadranten, mens de med høyest inntekt befinner seg i den moderne, idealistiske. Det samme gjelder utdanning. De med lavest kulturell kapital befinner seg i den tradisjonelle, materialistiske og de med høyest i den moderne, idealistiske kvadranten. Den kulturelle eliten har altså et klart moderne, idealistisk preg.

De fire kvadranter verdityper

Om man følger Inglehart (1990) og andre teoretikere så aner vi sporet av en viss historisk og samfunnsmessig utvikling gjennom de fire kvadrantene:

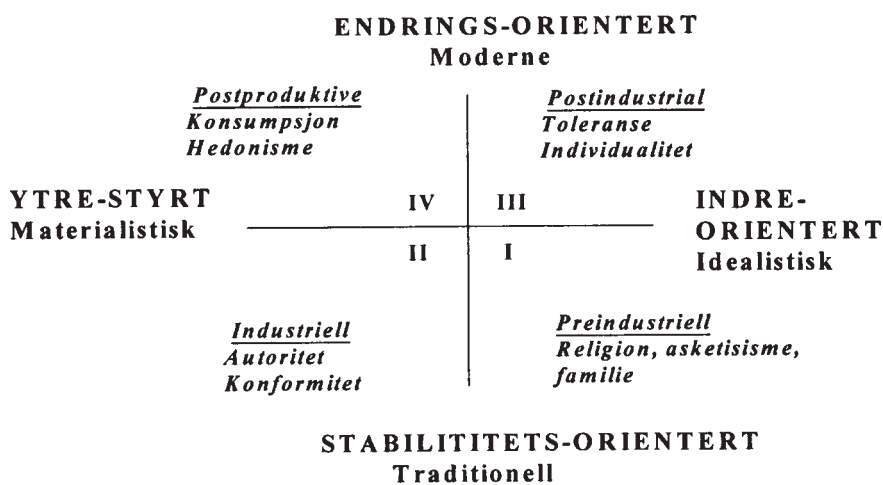
I kvadrant I, den tradisjonelle idealistiske, finner vi førindustrielle verdier: religion, asketisme og familie. Holdningene er stabilitetsorienterte og indrestyrte. Typisk er kanskje tradisjonsbevisste, religiøse mennesker på landsbygda.

I kvadrant II, den tradisjonelle materialistiske, finner vi industri-samfunnets verdier, viktigheten av konformitet, autoritet og samfunn i

den industrielle produksjon. Holdningene er preget av å være stabilitetsorientert og ytrestyrt. Typiske er fagforeningsfolk, eldre industriarbeidere.

I kvadrant III finner vi postindustrielle verdier som toleranse og individualitet. Holdningene er preget av å være indrestyrt og endringsorientert. Dette er noe som på typisk vis målbæres av intelligentsiaen og den intellektuelle elite.

I kvadrant IV finner postproduktive verdier som forbruk og hedonisme. Holdningene er endringsorientert og ytrestyrt. Typisk er unge menn i næringslivet.

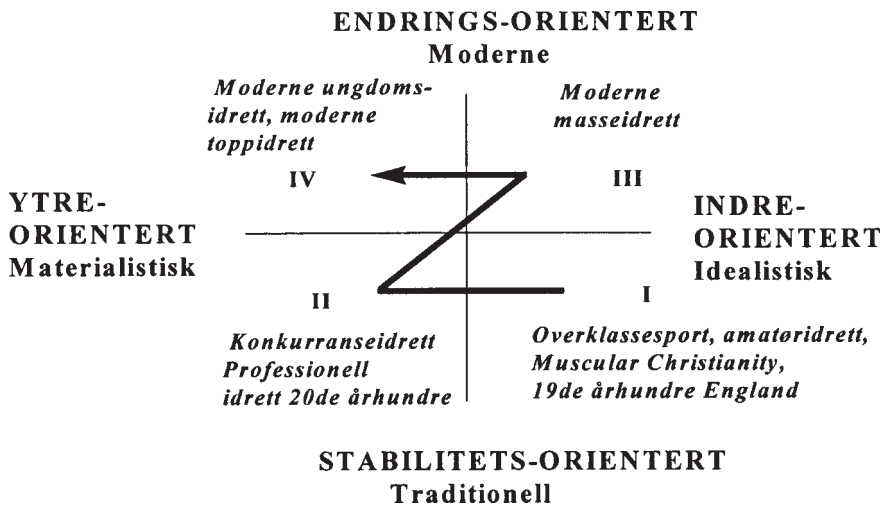
Figur 4. Modell av visse grunnleggende samfunnsverdier i Monitor-perspektiv

Idrett i de fire kvadranter. Et historisk perspektiv

Hvis der finnes spor av en historisk utvikling i dagens samfunn, skulle vi også kunne finne spor av idrettens historiske utvikling. Her er min teori.

1. Den engelske overklassens idrett, amatøridretten, den såkalte "Muscular Christianity" ideologien og andre elementer i den britiske 1800-talls idretten, hadde på mange måter en idealistisk, indrestyrt, stabilitetsorientert preg.

2. Konkurransetidretten, institusjonalisert profesjonell idrett, slik den utviklet seg på begynnelsen av 1900-tallet, hadde mange av de typiske industriverdiene som autoritet, organisering, innordning. Den var ytrestyrt og materialistisk
3. Moderne masseidrett, helse og fitness, jogging og aerobic, er endringsorienterte, indrestyrte, moderne aktiviteter. Velutdannede menneskers verdier ligger i bunnen
4. Moderne ungdomsidrett og moderne toppidrett er materialistisk og ytrestyrt. Unge menns verdier, som status, hedonisme og risikotaking, er typiske. Denne postproduktive generasjon eksperimenterer med mer og mer "fancy" idrettsgrener og aktiviteter, for eksempel på brett: "Surf boards, skate boards, snow boards, wind surfing boards, sky diving boards, wake boards"..

Figur 5. Utviklingen av moderne idrett i Monitorperspektiv

De ulike idretters verdiprofil i dag

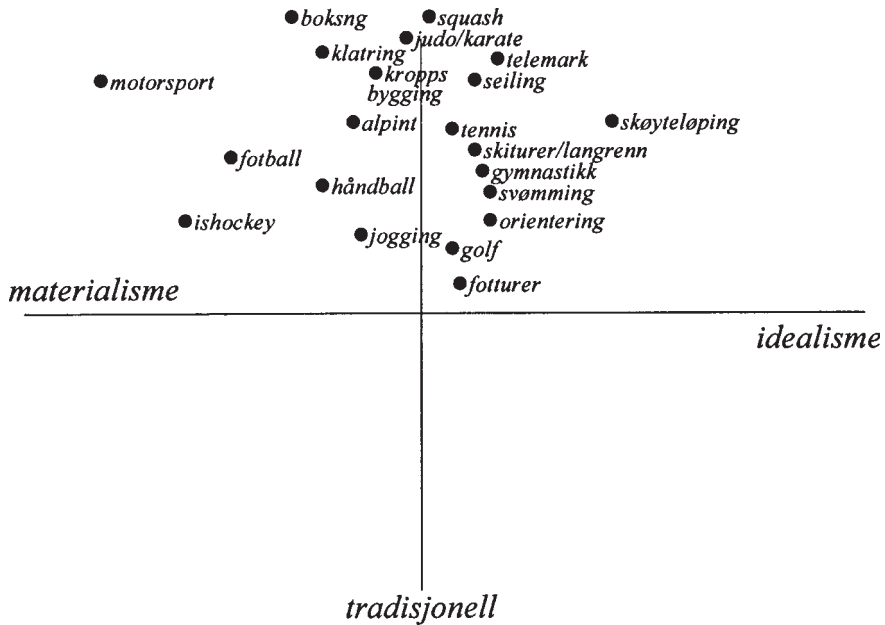
Ulike idretter bygger ulike subkulturer. Subkulturene dannes på basis av en rekke faktorer, idrettens historiske utvikling, dens elite og breddepotensial (hvorfor blir ikke boksing eller ishockey masseidrett?) dens

matching med "tidsånden" (hvorfor er fotball så populær?), dens kreativitet, dens teknologi (brettseiling).

Hvis vi ser hvor de ulike idrettene har sitt verdimeslige tyngdepunkt finner vi at masseidrett i hovedsak forsterker idealistiske verdier. Typiske idretter er fotturer, svømming, skiturer. I den idealistiske kvadranten finner vi i tillegg små konkurranseidretter som orientering og skøyteløping. Også noen av de moderne ungdomsidrettene er svært moderne i verdiorientering, slik som squash og Telemark. Vi finner ulike subkulturer i den moderne materialistiske kvadrant. Vi har risikosport som klatring/fallskjermhopping, motorsport, alpint. Vi har boksing og annen kampsport. Vi finner også lagidretter med mannlige verdier, som fotball, ishockey og håndball. Og vi finner vektløfting, kroppsbygging og andre aktiviteter hvor styrke, kropp og utseende er i fokus.

Generelt sett er idretter endringsorientert og moderne. Det er verd å legge merke til at de som er inaktive, og også de som er svært interessert i å følge med i idretter i massemedia, har sine tyngdepunkt nede i den tradisjonelle, materialistiske sektor. De er med andre ord preget av eldre menns verdier.

Det finnes visse verdier som går igjen i de fleste idrettene. Det gjelder verdier som likhet, toleranse, fysisk form og risiko. Dette er uttrykk for det vi ellers ser generelt, nemlig at idretten er moderne, fremtidsrettet, på en måte optimistisk. Om vi går inn og analyserer enkelte grener i forhold til alder finner vi at menn i alderen 15-29 år som spiller tennis ikke atskiller seg my i verdiprofil fra den generelle mannlige befolkning i denne aldersgruppen. Ser vi imidlertid på menn i alderen 30-70 år som spiller tennis så er de langt mer både moderne og idealistiske enn generelt for menn i samme aldersgruppe. Det betyr at det å drive idrett ikke bare gjør noe med kroppene våre, men at vi også kobles opp mot verdier som er mer ungdommelige og idealistiske enn i gjennomsnittsbefolkningen. Her ser vi antagelig både den aktive og passive matchingen og de to dialektikker i funksjon. Vi søker omgivelser som bidrar til å forme oss på måter vi liker og de verdiene vi henter fra ett aktivitetssområde drar vi med oss inn på andre områder i livet vårt. Slik skjer det en utveksling av verdier både innen enkeltmenneskers liv og mellom ulike samfunnsområder. Idretten er ikke en øy i samfunnet, like lite som individer er det. Studiet av den dynamiske prosess der verdier og tanker veksles om, flyter over, endres og tilpasses blir meget viktig for en dypere forståelse av idrett som samfunnsprosess.

Figur 6. En del idretters tyngdepunkt plassert Monitor-kartet. 1996-undersøkelsen

Spenninger

Ulike grupper prøver å definere idrettens verdier og dominere hva vi kan kalle “verdispillet” eller “verdikampen”.

1. Idrettens verdier har i lange perioder blitt frosset i kvadrant I, hvor de gamle ledere fremdeles synes å operere. Her finner man de engelske idealene og deler av den olympiske ideologien.
2. Idrettens verdier har blitt kritisert fra idrettskritikere i kvadrant III hvor man finner både idrettsfilosofier og intelligentsiaen generelt.
3. Idrettens verdier har implisitt blitt utviklet av ungdomsidrettene og toppidretten i kvadrant IV. Dette har skjedd med kommersiell og teknologisk oppbakking, uten at verdiene knyttet til selve aktiviteten nødvendigvis er preget av det kommersielle. I skibrett- miljøene har det tvert imot vært en bohemaktig opposisjonskultur som tilsynelatende er langt unna det moteriktige og strømlinjeformet

kommersielle i ungdomsidrettene. Imidlertid produseres og markedsføres også tilsynelatende ikkekommersielle og opposisjonelle livsstiler av kommersielle interesser som ser mangfoldet i ungdomskulturen.

4. Det kan se ut som kvadrant IV er blitt en slags motor eller sentralfaktor i utviklingen av dagens idrett. Den kommersielle toppidretten har et enormt nedslag i massemedia og den almene befolkningen. I overraskende stor grad styrer toppidretten også masseidretten når det gjelder utvikling av utstyr og i noen grad holdninger. Den kommersielle ungdomsidretten, som jeg har kaldt den, produseres, markedsføres og selges nær sagt som en pakke. Det produseres utstyr, lages opplærings- og instruksjonsprogram, utgis brosjyrer og bøker, holdes kurs, lages klær og livsstil, formuleres verdier og slang i tett kontakt med ungdomsmiljøene. I løpet av få år gled den norske ungdommen fra alpint og over i Telemark. Enda raskere har den glidd og glir den over i brettkjøring. Og det dreier seg ikke bare om endringer i aktivitet og utstyr, men også om endringer i verdier, livsstil, klesdrakt, språk og alt som hører med rundt aktivitetene. Vi kan regne med stadig flere skiftninger og innovasjoner fremover. Ny teknologi, ny markedsføring og nye kommunikasjonsformer gjør at bølger går raskt.

Monitor i forhold til generelle teorier om samfunnsutvikling

Hvis idretter er integrert i historiske samfunn i en dynamisk interaksjonsprosess, slik Monitor synes å vise, må vi bruke generelle historiske og sosiologiske teorier for å gjøre rede for det vi kan kalle "idrettsprosessen". Jeg kan ikke dukke dypt ned i teorier her, bare antyde hvordan Monitor-funnene og den teorien jeg har skissert, kan samspille med andre teorier.

Inglehart's teori om utviklingen av et postmaterialistisk samfunn (Inglehart, 1990) predikerer at idretten, særlig masseidretten beveger seg i en postmaterialistisk retning med verdier som selvrealisering, likhet, toleranse. Vi ser i Monitor-resultatene at det betyr en retning mot, og forsterkning av, moderne, idealistiske verdier i kvadrant III. For masseidretten er dette riktig, men toppidretten og ungdomsidretten, som på en måte er motor i utviklingen, har tyngdepunkt på den materialistiske side. Dette er ikke Inglehart i stand til å forklare. Elias og

Dunnings teori om jakten på spenning i de spennende samfunn (Elias and Dunning, 1986) er i stand til å forklare den økende interessen for og deltakelsen i risikosport. Generelt synes dramatisk, spenningspreget, kreativ sport, å fange ungdommens interesse. Utvilsomt har denne teorien grepet fatt i et viktig aspekt ved idrettsprosessen. Ikke minst er den relevant i de nordiske samfunn som har lagt sterk vekt på trygghet, kontroll, styring. Teorien til Christopher Lasch (1979) om en økende narcissistisk kultur kan bidra til å forklare visse trekk ved utviklingen av masseidretten og en økende vekt på hedonisme, egoisme og utseende i visse ungdomsidretter. Teorien kan også forklare en nedgang i interessen for, og oppslutningen om, utendørsidrett, utholdenhetsidrett og idretter med tilknytning til villmark. Man vil ikke slite, man vil ha det komfortabelt og man vil være sammen med andre i lagspill.

Foucault's teori (Foucault, 1977) kan kanskje forklare noe av den disiplinering og kontroll av kroppen som finnes i idretter som krever ekstrem utholdenhet, styrke eller risiko. Giddens teori om "high modernity" (Giddens, 1991) kan forklare den sentrifugale tendens i retning av både ekstrem individorientering og privatisering og den internasjonalisme og globalisering som preger dagens idrettsutvikling.

Flere teorier av marxistisk type (Gruneau, 1983, Hargreaves, 1986) kan bidra til å kaste lys over kommersialisering og maktkamp i idretten, for eksempel IOC's rolle.

Dette er selvfølgelig en svært eklektisk liste av teorier, men den er tatt med for å vise de mange spennende muligheter det er for å belyse idrettsprosessens utvikling med utgangspunkt i aktuelle teorier.

Idrettsrelaterte teorier

Det finnes flere idrettssosiologiske teorier som sier vesentlige ting om idrettens sosiohistoriske utvikling. Med utgangspunkt i Dunning, Maguire and Pearton (1993) kan vi peke på følgende alternativer:

Funksjonalismen slik den ble utviklet av Loy, McPherson og Kenyon (1978). Idretten har de to hundre siste år spilt bestemte roller, hatt bestemte funksjoner, i det moderne samfunn. Men i tillegg til å ha visse funksjoner kan idretten også sies å ha en viss speilbildefunksjon, den avbilder samfunnet og er dermed også en kommentar til samfunnet. Den fremstiller samfunnet på dets mest ekstreme. I forhold til Monitor-funnene, og den teorien som er skissert tidligere, er funksjonalis-

men altfor enkel både i den grunnleggende funksjonsmodellen og mangelen på spesifisering av et aktør-perspektiv. Vi har vist hvordan de to dialektikker og den aktive og passive matching, gir plass for både aktør og system- perspektiver på en bedre måte enn funksjonalismen var i stand til.

Hegemoni-teorie, for eksempel slik den er utviklet av Hargreaves (1986), viser hvordan idretten har vært en del av makten, dominansen, hegemoniet i samfunnet, og blitt fanget i denne strukturen. Idrettens eget maktapparat svarer til maktstrukturen i samfunnet forøvrig. Også i Gruneaus teori (Gruneau, 1983) som gjør bruk av både marxisme, Mill og Giddens er avsløringen av maktstrukturene i idretten og den samfunnsmessige elites bruk av idretten et kjernepunkt. Det jeg har pekt på når det gjelder utviklingen av den kommersielle toppidretten og ungdomsidrettene sannsynliggjør at Hargreaves og Gruneaus teorier bør forfølges videre i studiet av den moderne idrettens utvikling. Problemet er at deres modeller tillegger den individuelle aktør for liten rolle og ofte overser den komplekse dynamikken og de ulike kulturerne som tross alt finnes i samfunnets og idrettens utvikling og i deres samspill.

Den beste teoretiske tilnærming, målt ut fra Monitor-dataene og den teori jeg har skissert, synes å være den prosess-orienterte tilnærming som Dunning, Maguire og Pearton representerer. Den viderefører arven fra Weber men gjør særlig bruk av konfigurasjonsteorien til Elias (Dunning, Maguire and Pearton, 1993). Denne prosessorienterte tilnærmingen griper dynamikken i samfunnets og idrettens utvikling, men mangler også differensierings- og aktør- perspektivet i en del sammenhenger.

Det er viktig å være åpen både for idretten som et unikt fenomen og for dens avhengighet av andre samfunnsfenomener. Både dens proaktive og dens reaktive rolle må studeres, dens makt og dens maktesløshet, dens enhet og mangfold, dens fellestrekk og dens differenser. Både individet, interaksjonen mellom individer, institusjonen og det system-pregede, må fanges inn slik alt beveger seg i dynamiske interaksjoner.

Fremtiden?

Jeg skal ikke spekulere for mye, men peke på to muligheter:

1. Med ord som “dekonstruksjon”, “postmoderne subkulturer” kunne man gi opp ideen om visse felles verdier i idrett. Er det i tilfelle et fremskritt i retning av mer frihet, mer mangfold, folks rett til å velge livsstil og forme sine egne liv, også i idrett. Ulike politiske posisjoner kan begrunne varianter av denne pluralistiske idrett, både på høyresiden og venstresiden.
2. Man kunne identifisere felles verdier som er bygget inn i selve den idrettslige ur-praksis slik den finnes i måten barn og ungdom driver idrett på. Tanken er at idretten har visse felles verdier knyttet til denne elementære idrettslige praksis. Men hva er de? Er de knyttet til selve konkurransefenomenet, spillet, og derfor ikke preget av de ulike idrettslige praksiser men i reguleringen av dem? Og er konkurranser enestående for idrett? Neppe.
3. Man kan tenke seg at med basis i ulike ideologier fremmes det etterhvert en kritisk holdning til den kommersielle utviklingen av idretten. Poenget er å bringe idretten tilbake på sporet, ikke ett spor, men de mange spor til de mange idretter. Men idrettene må få sjanse til å utvikle seg ut fra den unike ide og den unike praksis hver enkelt er bærer av og ikke styres ut fra fremmede kommersielle interesser.
4. Eller er dette synet håpløst idealistisk. Kan det kommersielle nettopp være den beste utvikler av fremtidens idrett? Det kommersielle må alltid spille på lag med de menneskelige behov. Og menneskelige behov er ikke fullstendig plastiske. Du kan ikke få mennesker til å kjøpe hva som helst, gjøre hva som helst. Både biologien og historien gir for klare føringer.
5. Om man skulle ha et håp for fremtiden kunne det kanskje være det at man ble flinkere til å oppleve hva det dreidde seg om i idrett, bli mer følsom, sensitiv, innsiktsfull, slik at man med enklere midler kunne få rikere opplevelser. Dersom man bare fokuserer på de ytre resultater, de ytre kropper og måler prestasjon i meter og sekunder, og kropp i ytre posisjoner, så går man glipp av det meste. Filosofen Arne Næss har sagt at målet i ens liv må være “richness in ends, simpleness in means.” Det burde kanskje i større grad gjelde også i dagens og fremtidens idrett.

Litteratur

- Berger, P.L. og Luckmann, T. (1987) *Den Samfundsskabte Virkelighed*. Lindhardt og Ringhof. Viborg.
- Breivik, G. (1987) "The Doping Dilemma: Some Game Theoretical and Philosophical Considerations". *Sportwissenschaft* 17,1 (March 1987), 83-94
- Breivik, G. (1992) "Doping Games: A Game Theoretical Exploration of Doping". *International review for the Sociology of Sport* 27,3, 235-52
- Breivik, G. (1996) *Det Gode Lange Liv og dets Gleder. Utbredelse og verdier knyttet til fysisk aktivitet i den norske befolkning*. NIF. Oslo.
- Borradori, G. (1994) *The American Philosopher*. The University of Chicago Press. Chicago.
- Buss, A.H. (1988) *Personality, Evolutionary Heritage and Human Distinctiveness*. Lawrence Erlbaum Publishers. Hillsdale. N.Y.
- Dunning, E. (1993) "Aspects of the Development of Modern Sport" In: Dunning, E.G., Maguire, J.A., Pearton, R.E. (eds) *The Sports Process*. Human Kinetics. Publishers. Champaign. Ill. s.39-70
- Donnelly, P. (1993) "Subcultures in Sport: Resilience and Transformation." In: Ingham, A.G. and Loy, J.W. *Sport in Social Development*. Human Kinetics. Champaign. Ill. s. 119-146
- Dunning, E.G., Maguire, J.A., Pearton, R.E (1993) "Sports in Comparative and Developmental Perspective." In: Dunning, E.G., Maguire, J.A., Pearton, R.E. (eds) *The Sports Process*. Human Kinetics. Publishers. Champaign. Ill. s.1-18
- Eassom, S. (1995) "Playing Games with Prisoners' Dilemmas". *Journal of the Philosophy of Sport* XXII, 26-47
- Elias, N. and Dunning, E. (1986) *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Blackwell. Oxford.
- Foucault, M. (1977) *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Vintage Books. New York
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- Gruneau, R.S. (1983) *Class, Sports and Social Development*. University of Massachusetts Press. Amherst.
- Habermas, J. (1983) *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- Hargreaves, J. (1986) *Sport, Power and Culture*. St. Martin's. New York.
- Harvey, D. (1991). *The Condition of Postmodernity*. Blackwell. Cambridge, Mass. and Oxford.
- Holt, R. (1989) *Sport and the British*. Clarendon Press. Oxford.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Johansen, K.E. (1994) *Etikk - en innføring*. J.W. Cappelens Forlag AS Oslo
- Kretchmar, R.S. (1994) *Practical Philosophy of Sport*. Human Kinetics. Champaign. Ill.

- Lasch, C. (1979). *The Culture of Narcissism*. New York: Warner Books.
- Loy, J., McPherson, B. & Kenyon, G. (1978) *Sport and Social Systems*. Addison-Wesley. Reading, Ma
- Mangan, J.A. (1986) *The Games Ethic and Imperialism*. Viking. Hammondsworth.
- Morgan, W.J. (1994) *Leftist Theories of Sport. A Critique and Reconstruction*. University of Illinois Press. Urbana and Chicago.
- Marcel, G. (1965) *Being and Having*. Fontana Library. Collins. London.
- McIntosh, P. (1980) *Fair Play. Ethics in Sport and Physical Education*. Heinemann. London
- McPherson, B.D., Curtis, J.E. and Loy, J.W. (1989) *The Social Significance of Sport*. Human Kinetics. Champaign, Ill.
- Hellevik, O. (1996). *Norsk Monitor. Hovedrapport*. Markeds og Mediainstituttet
- Nozick, R. (1997) *Socratic Puzzles*. Harvard University Press. Cambridge Mass.
- Næss, A. (1990) *Ecology, Community and Lifestyle*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Osterhoudt, R.G. (1991) *The Philosophy of Sport. An Overview*. Stipes Publishing Company. Champaign, Ill.
- Popper, K.R. and Eccles, J.C. (1977) *The Self and Its Brain*. Springer International. Berlin oa.
- Rawls, J. A (1971) *Theory of Justice*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Roberts, T. (1995) "The Making and Remaking of Sport Actions." In: Morgan, W.J. and Meier, K.V. (eds) *Philosophic Inquiry in Sport*. Sec.Ed. Human Kinetics. Champaign. Ill.

*Profesor Gunnar Brevik arbejder på Norges Idrettshøgskole,
Institutt for Samfunnsvitenskapelige fag*

Idræt og etik – set med klinikerens øjne

Læge, professor dr. med. Povl Riis

Det bør være en fordel for læseren, at forfatteren markerer sin opfattelse af nøglebegrebernes betydning, i det foreliggende tilfælde *idræt* og *etik*, som de optræder i den bundne titel. Så derfor først nogle definitioner.

Etik opfattes her som sædelære, dvs. de overordnede principper for *moralen*, der igen beskriver summen af vore daglige værdidomme. Denne definition er dog ikke særlig operationel. For at gøre den det, må man søge ned under begrebet „de overordnede principper“, nu hvor vi ikke lever i et samfund baseret på kirkelige normer med retsgyldighed, men i et pluralistisk, dvs. mange-værdi-præget samfund, hvor etikken højst kan beskrive det sæt værdier, som der er enighed om er fælles for dansk kultur og dannelse. På dette sted er der alene plads til at nævne nogle få af de grundlæggende, ikke-materielle værdier, som kun små mindretal og subkulturer tager afstand fra i Danmark: *sandhed, frihed, medmenneskelighed, retfærdighed, ansvar, demokrati, dansk sprog* m.fl. Det er altså ikke tilstrækkeligt at ophøje (eller snarere reducere) etik til et sammenfattende værdibegreb. Man må kunne indholdsdeklarere brugen af ordet i et personligt perspektiv.

Idræt defineres her som en regelbaseret kropslig udfoldelse, motive-ret ved en resultatorienteret præstation eller en lystbetonet udfoldelse, dvs. en leg, eller begge motiver i kombination. Ofte indgår et udholdenhedsmoment, svarende til ordets oldnordiske etymologi: *iphrótt*, „knyttet til drøjlighed“.

Endelig, selv om det måske er overflødigt, *kliniker* som udtryk for en læge, der har erfaring med, og arbejder med, patienter i form af diagnostik, behandling, omsorg, forebyggelse og sygdomsforskning.

Hvor mødes idræt og lægelig etik?

Mødet sker på tre hovedniveauer

1. påvirkning af konkurrenceidrættens resultater ved hjælp af medicinsk viden og teknologi
2. biomedicinske forsøg på, og anden udforskning af, idrætsudøvere, og
3. idrættens muligheder i social vedligeholdelsestræning og som kriminalpræventiv faktor (her er det etiske perspektiv mere socialt end primært lægeligt).

Påvirkning af idrætsresultater

Generelt for dette område er det etiske krav til konkurrenceidræt, at alene talent, træning og motivation bør være udslagsgivende i den knivskarpe konkurrence, der råder inden for national og international topidræt. Søger en top-idrætsudøver i det skjulte at øge sine resultater ved hjælp af medicinske kneb, der intet har med den personlige træningsindsats at gøre, overtrædes flere af de værdier, som tidligere er angivet som fundamentale inden for et dansk etikbegreb, bl.a. sandhed og retfærdighed, det første fordi påvirkningen foregår skjult, og det andet fordi en teknisk vinder ikke nødvendigvis er den sande vinder.

De kræfter, der lader hånt om idrættens etik er både de store pengebeløb, der står på spil i international konkurrenceidræt, personlig forfængelighed der overskygger alle andre hensyn, og endelig opfattelsen af idrætsudøvere som markører for national selvfølelse og overlegenhed, kræfter der især kendes fra denne verdens mange autoritære regimer, men som også stikker næsen frem i store demokratiske landes chauvinisme.

De konkrete områder er følgende

- *Anaboliske steroider*, anvendt af fx bodybuildere; her er de ekstreme overtrædelser af etiske normer lægers eventuelle ordination af, og receptudskrivning på, præparater af denne stofgruppe. Vigtigere i Danmark er lægers etiske forpligtelse til at oplyse om bivirkningerne ved et sådant misbrug af et stof, fremstillet til sygdomsbehandling.

Oplysningerne skal ikke kun publiceres i fagtidsskrifter, men forskerne har en moralsk forpligtelse til at formidle oplysningerne til idrætslæger, -instruktører og ungdomsledere inden for sporten.

Da anvendelsen af anaboliske steroider ikke er tilladt i en idræts-sammenhæng, foregår anvendelsen skjult, og værdien sandhed er atter trådt under fode, ligesom retfærdigheden.

- *Doping*, dvs. anden, og ofte mere generel, medikamentel påvirkning af idrætsresultater, er med rette internationalt fordømt som en overtrædelse af en etisk norm. Værdierne, der svigtes, er de samme som nævnt under anaboliske steroider, og det samme gælder kravene til lægens etik.

Et særligt etisk problem ved doping er anvendelsen af medikamenter, som er almindeligt brugt over for gængse sygdomme, som fx anstrengelsesudløst astma, som netop også kan forekomme hos idrætsudøvere. Etikken ville være i orden (hvilket ikke er det samme som at ordningen ville være praktisk gennemførlig), hvis en kort anvendelse, i fuld åbenhed, af fx en inhalator for at forhindre anstrengelsesudløst astma hos en idrætsudøver med kendt astma-diagnose, var accepteret af alle konkurrenter og af dommer eller løbsledelse, men en sådan åbenhed er netop ikke reglen; henvisning til en sygdomsdiagnose sker ofte først ved afsløringen via en doping-test og så er den moralske værdi troværdighed med rette anfægtet.

- *Højdeklimatræning*, indgift af det knoglemarvsstimulerende hormon erythropoietin, og autotransfusioner forsøger alle at udnytte en viden om, at større ilttransport giver større udholdenhed og præstationsstyrke.

Erythropoietinindgift kan etisk betragtes som „doping“, selv om det sproglige udtryk svarer dårligt til den ønskede *stimulerende* virkning. Selv-transfusioner, efter oparbejdelse af en personlig blodbankkonto, er en teknificering af idrætten, som bør være et etisk problem for det sundhedspersonale, der nødvendigvis må medvirke. Desuden er atter værdien sandhed svigtet.

Højdeklimatræning udnytter det fysiske fænomen, at ilttrykket aftager i højden og en persons egen erythropoietinproduktion sættes i vejret. Så medmindre alle konkurrencedeltagere har mulighed for at træne åbent i højden, sker der også her en forvridning af retfærdigheden.

- *Kønsdefinitioner og kønsdiagnostik* er via de nødvendige tests også et etisk problem for læger, fordi kønsdefinitionerne ikke kun er bio-

medicinske (og inden for biomedicinen endda flere: hormonale, kromosomale, anatomiske), men også psykologiske og sociale.

Da idræt er kropsligt baseret, må de inddelinger, der sikrest adskiller de to køn i denne henseende, bedst tjene retfærdigheden, dvs. lade det kønsbestemte kropslige grundlag være fælles for konkurrencegrupperne. Man skal blot se i øjnene, at den biologiske variation er stor og ikke fastlagt af nogen olympisk komité, så man heller ikke med nogen biologisk definition undgår grænsetilfælde, og at det i øvrigt for idrætskvinder med kvindekønnets flertalskarakteristika kan føles nedværdigende at skulle gennemgå en kønstest.

Forskning på idrætsudøvere

Blandt de mange biomedicinske forskningsområder, der forener idræt og etik, indtager såkaldte *epidemiologiske undersøgelser* en væsentlig plads. Epidemiologien er som bekendt læren om samfundsfaktorer og personlige livsstilvalgs indflydelse på sygdomsforekomst, og sigter i denne sammenhæng ofte mod de forebyggelsesmuligheder som idrætsudøvelse, og motion som naboområdet, rummer. Typiske områder er idræt og hjerte-kar-sygdomme; idræt og knogleafkalkning; kropslig udfoldelse, kalorieforbrug og overvægt; og m.fl.

Videnskabelige forsøg, som tilstræber at belyse *det menneskelige legemes maksimale og sikkerhedsdefinerede ydeevne* i en idrætssammenhæng rummer det særlige videnskabsetiske aspekt, at der er tale om tilvejebringelse af ny viden hos sunde forsøgspersoner. De kan ifølge denne status ikke forvente noget langsigtet personligt helbreds-udbytte, som det ofte vil være tilfældet for forsøgspatienter, der deltager i videnskabelige projekter.

Et eksempel er såkaldt beta-blokade af hjertet og denne blokades indflydelse på toptrænede idrætspersoners maksimale ydeevne på en træningscykel, dvs. forsøg der går til grænsen, „hvor de styrter“.

For de danske videnskabsetiske komiteer, der ifølge lov nr. 503, med tillæg af lov nr. 499, har ansvaret for bl.a. forsøgspersoners sikkerhed, betyder sådanne mødesteder mellem idræt og etik et væsentligt udredningsarbejde, med brug af uafhængige indenlandske og udenlandske konsulenter, før komitésystemet eventuelt siger ja til et sådant projekt.

Andre videnskabelige forsøg sigter mod at belyse *kronisk syges mulighed for deltagelse i belastende idrætsformer*, fx unge diabetespatienters del-

tagelse i sportsdyrkning eller epileptikers deltagelse i konkurrencecykelløb.

Her lægger komitésystemet afgørende vægt på sikkerhedsaspekterne, men møder tilbagevendende det problem, at sikre risikotal ikke foreligger, men netop skal indhentes gennem undersøgelsen, med risiko for, at de deltagere, der melder sig for at fremme livsudfoldelsen hos unge med en kronisk sygdom, kan risikere at betale en høj pris for deres bidrag til at flytte forsigtighedens grænsedragning.

Handicap-idrætten er endnu et kontaktpunkt mellem sundhedsvidenskab, idræt og etik. De enkelte handicapdiagnoser, som ligger til grund for handicap-idrættens konkurrencegrupperinger, rummer også en betydelig variation, der dermed forvrider udgangspositionerne for deltagerne i gruppen. For lægen stiller selve diagnosen således krav om etik, baseret på sandhed og retfærdighed, og det samme gælder en eventuel underinddeling af diagnosegrupperne i funktions-undergrupper. Disse professionelt-etiske dilemmaer betyder dog mindre i netop handicap-idrætten, der paradoksalt nok hyppigere er præget af et overskud af glæde og leg, end hos en del sammenbidte, såkaldt normale sportsudøvere.

Idrættens skadevirkninger repræsenterer en anden sammenkobling af idræt og etik. På trods af mange beskrivelser af enkelttilfælde, har systematiske undersøgelser af sene idrætsskaders hyppighed først i de seneste årtier været hyppige. Måske er grunden, at idræt har været anset for så værdifuld og ønskværdig en aktivitet, at de legemlige omkostninger delvis har været tabueret. Dermed var for idrætsudøverne og sportspublikummet avisernes sportssider længe den væsentligste informationskilde til belysning af fx fodbold og korsbåndsskader.

Blandt eksempler på vigtige sammenhænge fra de seneste årtiers forskning må nævnes: børnegymnasters senere helbred; risiko for at sportsligt motiveret vægtreduktion hos unge kvinder fører til spisevægring og osteoporose; slidgigt som følge af ekstrem ledbelastning, enten pga. underlagets og fodtøjets fælles høje friktion eller pga. ekstreme påvirkninger gennem kast.

I modsætning hertil har der længe været større viden om idræt og makrotraumatiske skader, fordi disse med en nær tidsmæssig relation til sportsudøvelsen har afdækket en indlysende årsagssammenhæng.

Folkeidrætten som immateriel værdi

For sundhedsvæsenet er folkeidrætten et vigtigt interesseområde, pga. antallet af dyrkere, og fordi den folkelige idræt (formentlig med eliteidrætten som inspirator og leverandør af pejlepunkter) rummer nogle værdier, der ligger tæt på de grundlæggende værdier i et dansk etikbegreb, som blev omtalt i indledningen til dette kapitel. Det drejer sig om værdier som:

- En viden om den menneskelige krops mangfoldige og fint afstemte funktioner, dens grænser og mulighederne for respektfuld vedligeholdelse af kroppens potentialer.
- En erkendelse af *legen* som et uforpligtende og frihedsskabende bilde på det fysiske rum, mennesket bevæger sig i.
- En heraf afledt indsigt i den frugtbare kobling af *legen* til *legemlig udfoldelse*.
- Og endelig *legens* og *det kropslige spils* nære tilknytning til *humoren*, især gennem overraskelsesmomentet, der som bekendt er centralt i humorens væsen.

Idrætten som social faktor

Sundhedsvæsenet, socialvæsenet, idrætten og etikken mødes yderligere ved idrættens og idrætsorganisationernes og -forskningens, moralske forpligtelse til at udnytte deres viden og administrative erfaring i sociale sammenhænge. Et par eksempler trænger sig på:

- Unge, uuddannede, arbejdsløse, hvad enten de er oprindeligt danske eller anden generations indvandrere, er ofte uden tilstrækkelig struktur i deres liv, uden flere væsentlige, grundlæggende værdier, og uden håb for fremtiden.

At bryde denne destruktive, nedadrettede sociale spiralbevægelse har været muligt ved en behjertet indsats af idrætten i samarbejde med sociale myndigheder, politi mfl. I dette arbejde udnyttes både spillet og legen som en træning i at møde virkeligheden; evner og muligheder afdækkes, og værdier og normer, defineret af idrætssituationen, viser sig at kunne bringes med og anvendes uden for omklædningsrummet.

- Et andet område er idrætsforskningens betydning for ældrepopulationens vedligeholdelse af kroppen, med afsmittende positiv effekt på

psyken. Her mødes idræt, social- og sundhedsvæsen i en fælles etisk fordring.

Konklusion

Vi må ikke lade den videnskabelige indsigt monopolisere idrættens og sportens positive betydning og skadevolden, selv om vi også indlysende behøver denne viden.

Legen, skønheden, humoren, det sociale ansvar, og de øvrige imponerabilia ved idræt har deres vigtige plads. Med andre ord er *Homo ludens* og *Homo socialis* vigtigere end den stærkt mediedyrkede *Homo praestationis*.

*Povl Riis er professor, dr.med., dr. med.h.c.
Formand for ÆldreForum*

Sportsjournalistikens Bermuda-trekant

Journalist Poul Albret

Udsagn 1

De etiske problemstillinger i sportsjournalistikken er grundlæggende de samme som i al anden journalistik.

Udsagn 2

I sportsjournalistikken har talentløsheden, løgneren, afhængigheden, indspistheden, tankeløsheden, kynismen, dovenskaben osv. bare fået en ekstra tand.

Da jeg for godt ti år siden dækkede en sen aftenkamp i Europa Cup turneringen for mesterhold mellem FC Porto og Brøndby, var jeg helt på det rene med, at den faglige standard blandt sportsjournalister ikke var noget at prale af.

Det kunne (og kan) man som læser af avisernes sportssider selv overbevise sig om. Hver eneste dag. Det samme gælder for lyttere og seere.

Dertil kom, at jeg på det tidspunkt allerede i en del år - bl.a. som sportsredaktør på dagbladet Information - havde været deltager i processen. Og lagt ører og øjne til mangt og meget. I relation til begivenhederne i marts 1987 havde jeg f.eks. hørt talrige historier om, hvordan en eller anden sportsjournalist havde skrevet "det rene H.C. Andersen". En blandt os i faget fast betegnelse for det pure opdigt, som nok ikke yder retfærdighed over for den gamle eventyrdigtens sproglige formåen.

Derfor var det heller den store overraskelse, at jeg i Ekstra Bladet dagen efter kampen - ud over forsidehistorien "*Brøndby bobler: Vi æder dem i Parken*" - kunne læse tre siders reportage, der hovedsageligt hand-

lede om, hvad spillerne og træneren havde sagt efter nederlaget i den nordportugisiske by, Oporto. Skønt jeg den foregående aften med mine egne øjne havde kunnet konstatere, at bladets udsendte journalister pga. den sene afslutning af kampen havde deadline-problemer og derfor ikke havde været i nærheden af hverken spillere eller træner.

Overraskende var det snarere, at ingen før da havde fundet den type historie værd at skrive.

Skide godt, drenge

I Ekstra Bladets "reportage" kom man vidt omkring. Ud over et "interview" med daværende og nuværende træner Ebbe Skovdahl, der bl.a. forklarede årsagen til Brøndbys eneste spiller-udskiftning, bragte avisen "udtalelser" af fire spillere. Målmand Peter Schmeichel "fortalte" bl.a. følgende om målsituationen:

"Jeg vil ikke give nogen skyld for Madjers mål, for hele forsvaret slap den tætte markering, men da jeg gik ud mod ham, var jeg stensikker på, at jeg ville redde, for jeg havde luret ham af. Alligevel snød han mig. Han fangede mig på det forkerte ben".

Ekstra Bladets forsidefoto 5. marts 1987 i forbindelse med Brøndbys kamp mod FC Porto
Foto: Ole Frederiksen

Det var hverken Schmeichel eller stopperen Kent Nielsen naturligvis særlig glade for, fremgik det. Men så gik de i bad. Hvorefter artiklen fortsatte:

„Få sekunder efter sang de larmende. Glemte var nederlaget”.

Denne glade stemning var flere spillere - ifølge Ekstra Bladet - dog allerede i inden badet. Under overskriften "Skide godt drenge" fortæltes det f.eks., "at Brøndbys omklædningsrum var et inferno af glade og opstemte mennesker. Spillerne gik rundt og trykkede hinanden på næven og skålede".

„Den lykkeligste af alle”, mente Ekstra Bladet, var dog anfører Lars Olsen, som i bladets "påhør" spontant udbrød: *"Skide godt drenge. . . Var vi ikke bare suveræne"*, grinede han og tændte en cigaret. Det er altid det første han gør efter en kamp". Osv. osv. i samme velkendte småsladrende stil, der er så karakteristisk for omklædningsrums-reportager.

Det var formentlig også baggrunden for, at "ofrerne" for manipulationen - Brøndby - tog det så roligt, da de blev konfronteret med sagen. På det rent principielle plan lykkedes det - med nogen anstrengelse - at få Ebbe Skovdahl og Brøndbys formand, Per Bjerregaard, til at synes, at det er forkert at citere nogen uden at have snakket med dem. Men når det gjaldt det konkrete eksempel, var de begge fulde af undskyldninger på journalisternes vegne - og synes egentlig at så længe omtalen er "positiv" og "nogenlunde dækker vores holdning", så var det i orden med dem. Og højst et etisk spørgsmål for journaliststanden, som Per Bjerregaard formulerede det.

Ebbe Skovdahl forklarede sit synspunkt på følgende måde:

„Så længe jeg ikke er blevet generet af nogen og så længe det, der skrives, er positivt, vil jeg ikke være med til at lave rav i den. Vi skal jo alle sammen arbejde sammen. Og vi skal forsøge at bevare den rimeligt gode omgangsform, der er på dette område”.

Og selv om Per Bjerregaard mente, at denne - for ham ikke ukendte - journalistiske fremgangsmåde tidligere havde givet Brøndby problemer f.eks. i forbindelse med spillerhandeler, kunne han heller ikke drømme om at lave rav i den. På spørgsmålet om, hvorvidt denne tavshed skyldtes, at pressens omtale har stor reklameværdi for klubben, svarede Bjerregaard:

“Vi er nødt til at tage det sure med det søde”.

Reaktionerne fra sportsjournaliststanden var mere varierede, men alle af privat karakter. De mest veletablerede mente, at artiklen (Information, den 13. marts 1987) var stærk ukollegial.

En lille gruppe forsvarede den - med henvisning til journalistiske principper. De fleste forholdt sig tavse, men kunne ved særlige lejlighede

der udtrykke enten deres foragt eller meget lavmælte støtte. Kort sagt: Efter et mindre skvulp i andedammen blev det ret hurtigt hverdag igen.

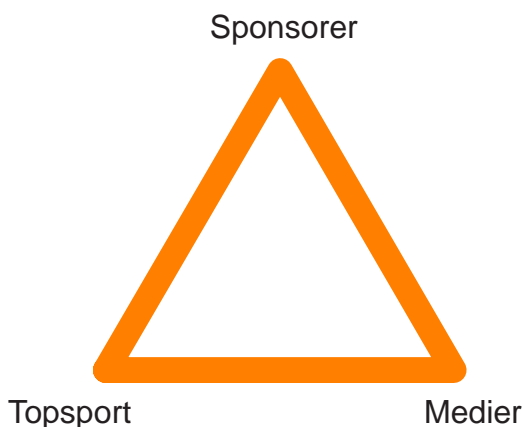
Så nemt var det formentlig ikke gået, hvis en lignende historie havde udspondet sig på Christiansborg – eller et hvilket som helst andet journalistisk stofområde. I så fald havde man næppe undgået en diskussion om journaliststandens etik. Og forklaringen på at det ikke skete i dette tilfælde var som oftest, at journalistiske uregelmæssigheder blandt sportsjournalister jo ikke var nogen nyhed. . .

Bermuda-trekanten

Dertil kom et andet paradoks, der var lige så sigende: At Ekstra Bladets frit opfundne “reportage” efter alt at dømme ikke ville have været spor anderledes, hvis de pågældende journalister havde overholdt fagets grundlæggende spilleregler og havde interviewet træneren og spillerne. Fordi den slags interviews snarere er et led i et ritual end et stykke journalistisk arbejde. Det samme ritual som gør det umuligt for et medie at udkomme efter en fodboldlands kamp uden udtalelser fra næsten samtlige spillere – uanset deres nyhedsværdi eller kvalitet.

Tanken om at bedrive ganske almindelig journalistik er kort sagt helt fremmed i denne genre. Fordi journalistikken ikke udspringer af et ønske om at beskrive virkeligheden, men af et solidt interessefællesskab, der også omfatter de sponsorer, som leverer en stor del af det økonomiske grundlag til at holde karusellen igang.

Figur 1 Sportjournalistikens Bermuda-trekant

Det er den tre-enighed, der kan kaldes "*Sportsjournalistikkens Bermuda-trekant*": Hvor topsport, medier og sponsorer fra hver deres hjørne (figur 1) har fundet sammen i et dynamisk fællesskab. Hvor det, der forliser, er den uafhængige, kritiske journalistik.

Topsporten ønsker omtale og penge. Medierne ønsker noget at omtale, der giver læsere/lyttere/seere. Sponsorerne ønsker omtale af de sponsorerede begivenheder for at sælge deres produkter. Kan sporten skabe begivenheder, får medierne noget at omtale og sponsorerne adgang til forbrugerne.

Og jo mere, jo bedre: For sponsorerens adgang til forbrugerne giver nye og større sponsorkontrakter til topsporten, der dermed bliver i stand til at skabe endnu større begivenheder, som giver medierne mulighed for endnu mere omtale og sponsorerne adgang til et endnu større marked. Osv. osv.

At et sådant favntag har været under hastig udvikling kan ses på næsten alle niveauer. Tydeligst - naturligvis - på idrætsbegivenhed nummer et, De olympiske Lege, der i 80'erne og 90'erne har haft eksplosivt voksende indtægter fra sponsorer og TV-selskaber, der dermed har fået endnu en helt indlysende grund til ikke at være kritiske: Fordi det ville undergrave deres egen direkte økonomiske investering i begivenheden.

Det kunne - teoretisk set - give de trykte medier en kritisk rolle. Men trods enkelte tilløb er det jo langtfra billedet, der f.eks. står tilbage fra legene i Atlanta. Navnlig ikke sammenholdt med, at 5.000 ud af de 15.000 deltagende mediefolk var journalister og fotografer fra den skrivende presse. For også de omslynges af det interessefællesskab, der via et større avisoplæg helt ned på den enkelte sportsredaktion udbetales som flere stillinger og højere lønninger.

Når det skal forklares, hvorfor Bermuda-trekanten har så nemt et spil på sportsjournalistikkens område, henvises der ofte til den tæthed og afhængighed, der er mellem kilde og journalist. Og sandt er det, at intimiteten er stor. Der er f.eks. ikke mange andre stofområder, hvor man som journalist ser sin kilde gå i bad og så interesseret spørger til den pågældendes fysiske og psykiske velbefindende og småkavanker. Overværer man den slags samtaler, kan man også tit blive i tvivl om rollefordelingen: Er det en journalist/kilde, der taler sammen, eller er det to bekendte/venner. Den usikkerhed giver sig også ofte udtryk i en uklarhed om det, der siges i de situationer, hvor journalisten ikke har sin blok fremme: Er det til citat eller ej? Hvilket formentlig er en af de

mere uskyldige forklaringer bag Ekstra Bladets udstilling af håndboldspilleren Anja Andersens privatliv efter OL i Atlanta.

Det er dog svært at se, at dette forhold skulle adskille sig afgørende fra andre journalistiske genrer. Alle journalister er jo på sin vis afhængige af, at deres kilder forsyner dem med interessante historier. Og hvad angår fysisk nærhed, er forholdet mellem journalister og politikere på Christiansborg på mange måder næsten endnu mere intimt: Man deler arbejdsplads med hinanden.

Show-journalistik

Forklaringer på det svage modspil til Bermuda-trekanten skal snarere søges i den mangel på journalistisk faglighed, som traditionelt har præget området. Sportsjournalistik har - set med journalistøjne - historisk set været et lavstatus-område befolket af uuddannede tidligere sportsudøvere. Dertil kommer, at sporten af chefredaktører mv. har været opfattet som et ret harmløst og konfliktfrit område. Bortset fra den uafviselige og stigende betydning for oplagets størrelse. Nutidens oplagsrekorder sættes ikke efter politiske forlig, udbrud af krige eller naturkatastrofer, men efter store danske idrætspræstationer.

Måske er det ikke underligt, at sportsjournalistikens karakter som reservat kunne opretholdes i de år, hvor der var tale om amatør-idræt og leg. Men med den stigende kommunalisering, professionalisering og kommercialisering er det standpunkt blevet sværere at forstå. For hvad adskiller Brøndby A/S fra et hvilket som helst andet aktieselskab og hvad med den offentlige støtte til idrætten, der forholdsmæssigt forlængst har passeret støtten til daginstitutioner?

Alligevel synes medie-loyaliteten stort set upåvirket. Kun retningen har ændret sig: Hvor man tidligere hyldede amatøridrætten og dens idealer, er det nu den kommercielle målsætning, der bakkes op. Det sker med markedsorienterede argumenter - det "folk" vil have - mens forpligtelsen til at varetage en oplysende funktion ignoreres.

Fra at have været et talerør for amatøridrættens velsignelser er sportsjournalistikken blevet til show-journalistik. Hvor læsernes ses som forbrugere, der skal have dækket deres nyfikenhed med interessevækkende stof. I modsætning til en kritisk journalistik, hvor læserne ses som borgere, der har behov for oplysninger om væsentlige begivenheder (figur 2).

Figur 2

	<i>Showjournalistik</i>	<i>Kritisk journalistik</i>
<i>Læsere/seere</i>	Forbrugere	Borgere
<i>Behov</i>	Nyfigenhed	Oplysning
<i>Stofvalg</i>	Interessevækkende	Væsentligt
<i>Egenforståelse</i>	Markedsorienteret	Samfundsorienteret

Helt uden lyspunkter er de seneste års udvikling dog ikke. Formentlig forårsaget af den øgede mængde uddannede sportsjournalister, der med et mere professionelt udgangspunkt med rette har kunnet spørge: Hvorfor der skal gælde særlige regler for dækning af sportens område?

Det bør også noteres, at der i hvert fald på debatplanet – som noget helt nyt – har pågået en diskussion mellem sportsjournalister om standens faglige standard. Mest opsigtsvækkende i sportsjournalisternes eget blad "Den Gyldne Pen". Men fraset enkeltstående kritisk-journalistiske bidrag, der ofte leveres af ikke-sportsjournalister, er hovedindtrykket dog fortsat, at den elementære nysgerrighed, anfægtelsen, grundigheden, den kritiske vinkel i praksis ikke fylder meget i medielandskabet. Den har til gengæld fået udvidet pladsen i spaltetilimilimeter, sendetid og nye TV-kanaler til den stadig vildere runddans. I Bermuda-trekanten.

Poul Albret er journalist og leder af den politiske redaktion på Ritzaus Bureau.